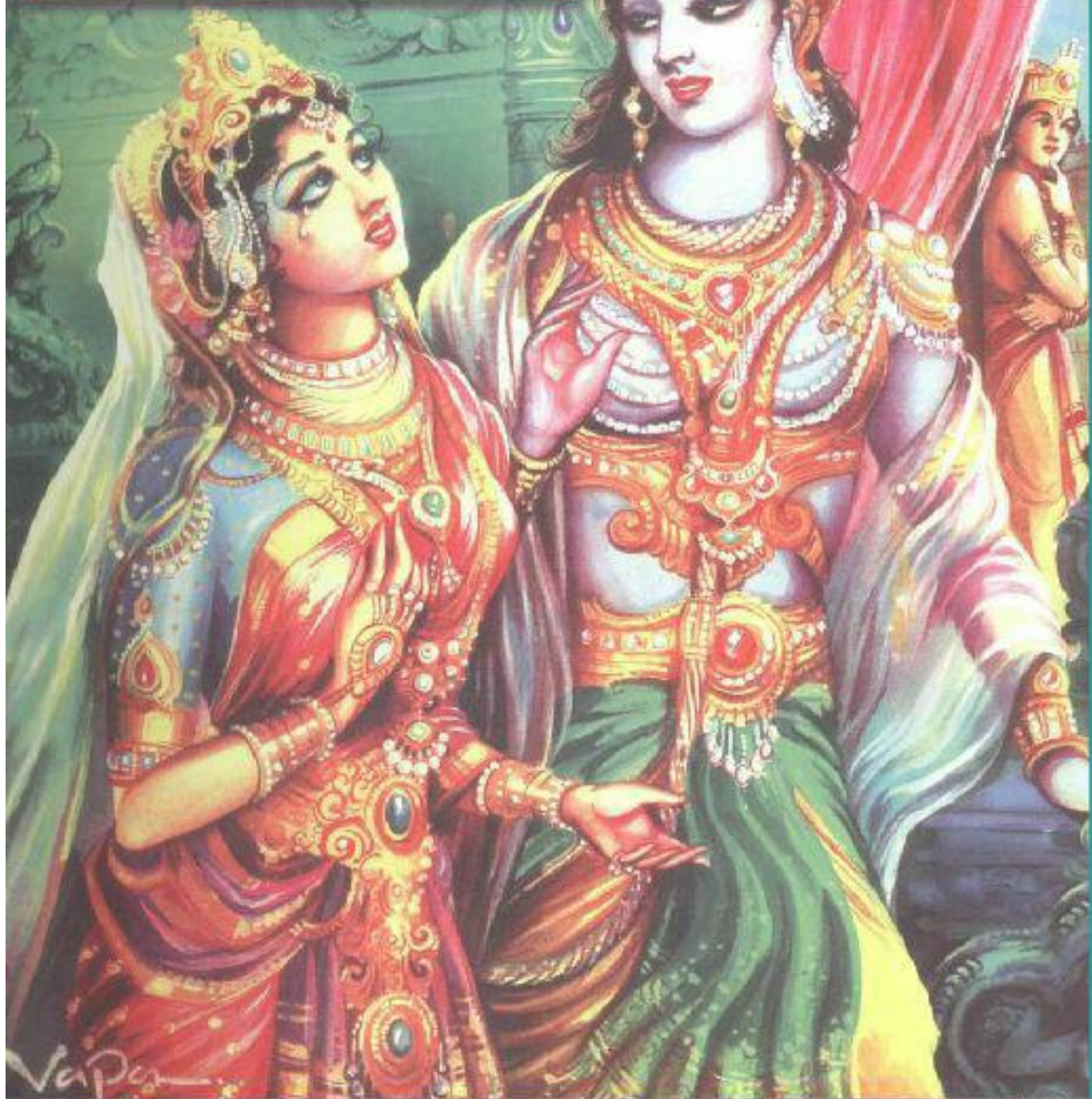
चांदोबा

वाचकांचे पान

श्रद्धा उभयकर, गोवा, या लिहितात,

गेली दोन वर्षे मी संस्कृत चंदामामाची वर्गणीदार आहे. हे मासिक माहितीपूर्ण असून आबालवृद्ध वाचकांची करमणूक करते. संस्कृती व नीतीमूल्यें यांचा परिचय होतो. संस्कृतमधे संभाषण करण्यासाठी उत्तेजन मिळते. लोककथा, वेताळ-कथा, इतर करमणूक प्रधान कथा, चित्रस्पर्धा, यांच्यामुळे वाचनाची आवड वाढते. पुराणकथा, 'भारतदर्शनम्' या फारच उपयुक्त मालिका आहेत. चित्रांमुळे गोष्टींना छान उठाव येतो. संस्कृतमधे कथावाचन केल्यानंतर विचारसरणी व वागणुकींत चांगला बदल होताना दिसतो. लोक परमेश्वराच्या जास्त जवळ येतात. अशा प्रकारे चंदामामा सर्वांच्या उपयोगी पडतो.

बिहारहून मनोरंजन प्रसाद लिहीतात,

मी लहानपणापासून 'चंदामामाचा वाचक आहे. कांही दुर्देवी काळांत, कांही कारणांमुळे मला हे वाचन करता आले नाही. आता मात्र मी हे मासिक पुन्हां वाचायला सुरवात केली आहे. पूर्वीच्या दिमाखाप्रमाणे आजही चंदामामा तितकाच तेजस्वी व लोकप्रिय आहे. भारतीय परंपरेची महती सांगणाऱ्या कथा, बोलकी चित्रें, सुबक छपाई आणि मासिकाचे रूपरंग बघून आनंद होतो. संपादक मंडळ व मुद्रकांस माझ्यातर्फे शुभेच्छा!

डॉ. नलिनी दिक्षित, अलाहाबाद लिहितात

मी माझ्या मुलासाठी संस्कृत चंदामामा तीन वर्षे घेत होते आता कॉलेजमधे त्याला हा विषय शिकायला नाही. म्हणून मी जपून ठेवलेले ३६ अंक संस्कृत पाठशाळेल दिले आहेत. इतर विद्यार्थ्यांना त्याचा उपयोग होईल.

कु. एम्. श्राव्या, आय्.आय्.टी. चेन्नई लिहितात

मी चंदामामाची उत्सुक वाचक आहे. मला तुमचे मासिक फार आवडते. हे शानदार मासिक अनेक वर्षे असे च प्रसिद्ध होत राहो ही सदिच्छा!

राजपुत्राचा अक्षराभ्यास

सूर्यसेन हा विंध्यगिरी राज्याचा राजा होता. तो मोठा धार्मिक होता. नेहमी तो लोककल्याणाचाच विचार करीत असे. त्यामुळे त्याच्या खजिन्यातील बराचसा पैसा लोककल्याणासाठी खर्च होत असे. त्यामुळे एक वेळ अशी आली की त्याचा खजिना जवळजवळ रिकामा झाला. त्यासाठी प्रजेकडून जास्त कर वसूल करण्याची त्याची बिलकुल इच्छा नव्हती. त्यामुळे राज्यासाठी आर्थिक आवक कशी वाढवावी ह्या विचारांत तो पडला.

विंध्यगिरीच्या शेजारी विदर्भ आणि वैशाली अशी दोन राज्यें होती. विदर्भाचा राजा चंद्रकांत आणि वैशालीचा राजा महीधर, या दोघांचीही दृष्टी विंध्यगिरीच्या बिकट आर्थिक परिस्थितीवर व सैन्याच्या दुर्बलतेवर पडली. आपापली राज्यें वाढवून मोठी करावी, अशी दोघांचीही महत्वाकांक्षा होती. दुसऱ्यांच्या गोष्टी हडप करण्याची ते संधीच शोधत असत. प्रथम विंध्यगिरीवर हल्ला करून ते आपल्या राज्याला जोडून मग दुसऱ्याचे राज्य हडप करावे, अशा तऱ्हेचे षड्यंत्र दोघेही आपापल्या मनांत रचत होते.

सूर्यसेनला आपल्या गुप्तहेरांद्वारे ही बातमी समजली होती. सूर्यसेन स्वतः एक निष्णात, राजकारणी होता. तो युद्ध टाळण्याच्या मार्गाचा विचार करू लागला. आणि त्याच्या हातात एक सुसंधी चालून आली. सूर्यसेनाचा जयंत हा चार वर्षाचा एकुलता एक मुलगा होता. त्याच्या शालाभ्यासाच्या शुभारंभासाठी राजपुरोहितांनी शुभमुहूर्त नक्की केला होता. ही हातची संधी राजा दवडणार नव्हता. त्याने आपले शत्रू चंद्रकांत व महीधरला ह्या शुभप्रसंगी येण्याचे आमंत्रण धाडण्याचे ठरवले. दोघांशीही मैत्रीपूर्ण संबंध वाढवण्याच्या दृष्टीने त्याने दोघांना आमंत्रणपत्रे पाठवली. दोघेही राजे अशा संधीच्या शोधांतच होते. त्या दोघांचीही इच्छा होती की कांहीतरी निमित्ताने सूर्यसेनाबरोबर भांडण उकरून काढावे व मग त्याच्याबरोबर युद्ध पुकारावे. दोघांची ही

नंद गोपाल

एक चाल होती. दोघेही जयंताच्या विद्याभ्यासाच्या आरंभदिनी आले. सूर्यसेनने दोन्ही पाहुण्यांचा चांगला आदरसत्कार केला. मोठ्या मैत्रीपूर्ण वातावरणात त्या दिवशीचे भोजन पार पडले.

ह्यानंतर विदर्भाचा राजा चंद्रकांत याने सोन्याची एक पाटी भेट म्हणून देत सूर्यसेनला म्हटले, ''अक्षराभ्यासाचा श्रीगणेशा करताना या पाटीचा उपयोग करावा.''

वैशालीचा राजा महीधर यानेही सुरेख हस्तीदंती पाटी देत म्हटले, ''सरस्वती मंदिरातून पूजा करून आणलेली ही पाटी आहे. युवराजांच्या अक्षराभ्यासाचा श्रीगणेशा ह्या पाटीवर केलात तर तो मोठा विद्यावान होईल.''

आता सूर्यसेनची परिस्थिती मोठी अवघड होऊन बसली. तरीही हंसत हंसत त्याने म्हटले, 'तुम्हा दोघांप्रती मी खरोखर कृतज्ञता व्यक्त करतो.''

नंतर चंद्रकांत व महीधर मोठ्या गंभीरपणे अतिथी गृहात पोचले.

चंद्रकांत मनातल्या मनांत हीच इच्छा करत होता की सूर्यसेनने आपल्या मुलाचा अक्षराभ्यास महीधरने दिलेल्या पाटीवरच करावा. मग तो आपला स्वतःचा अपमान झाला असे म्हणून त्या सबबीखाली सूर्यसेनला युद्धासाठी ललकारेल. महीधर असाच विचार करत होता. कुठून तरी सूर्यसेनशी भांडण उकरून काढावे, हाच दोघांचाही उद्देश होता.

पाटीबाबत दोघांच्या मनांतील विचार व उद्देश सूर्यसेनने मनोमन जाणले होते. परंतु अशा स्थितीत नेमके काय करावे हे त्याला समजत नव्हते. दुसऱ्या दिवशी युवराजाच्या विद्यारंभाचा शुभ मुहूर्त येऊन ठेपला. राज्याच्या परंपरेनुसार, सुंदर सजवलेल्या हत्तीवर आसनस्थ होऊन सूर्यसेन व युवराज जनतेचे आशीर्वाद घेण्यासाठी बाहेर पडले. राजमार्गावर रस्त्याच्या दुतर्फा लोक रांगेत उभे होते. ते पुष्पवृष्टी करत राजपुत्रास आशीर्वाद देत होते.

त्याच वेळी महाराजांची दृष्टी एका लहान मुलावर पडली. त्याचं वय जेमतेच पांच वर्षाचं असेल. त्याच्या हातांत एक पाटी होती व ती घेऊन वारंवार राजपुत्राकडे इशारा करून तो रडत होता. त्याची आई त्याला समजावत, गप्प करण्यासाठी खूप प्रयत्न करत होती.

सूर्यसेनने माहुताला हत्ती थांबवण्यास सांगितले व तो स्वतः त्या मुलाच्या आईजवळ पोचला. राजाला समोर पाहताच ती घाबरतच उद्गारली, ''महाराज, माफी असावी. अशा शुभप्रसंगी ह्याचे रडणे हा अपशकुन आहे. पण मी खरोखरच लाचार आहे.'' असं बोलून तिने हात जोडले.

''घाबरू नकोस. सांग बरं हा मुलगा कां रडतो आहे?'' महाराजांनी विचारले. ''ह्याने मला विचारले की राजपुत्र हत्तीवर बसून कशासाठी येत आहे? मी सांगितले की राजपुत्राच्या विद्याभ्यासाचा शुभमुहूर्त आहे. म्हणून लोकांचा आशीर्वाद घेण्यासाठी तो येत आहे. हे ऐकून तो एकच हट्ट धरून बसला आहे की ''मी माझी पाटी युवराजाला देणारच.''

हे ऐकताच सूर्यसेन अतिशय प्रसन्न झाला. त्याने मनांतल्या मनांत विचार केला की एक छोटासा मुलगा मोठ्या प्रेमाने आपली पाटी युवराजाला देऊं इच्छित आहे, हीच खूप मोठी भेटवस्तू आहे. प्रेमभावाने दिलेल्या भेटीपेक्षा दुसरी कोणती भेट जास्त मूल्यवान असते? मग त्याने हळुवारपणे त्या मुलाचा हात पकडला व त्याला विचारले ''बाळा, तुझे नांव काय?''

मुलाने डोळे पुसत सांगितले. 'सुधाम.' ''हे बघ सुधाम, आधी रडणे एकदम थांबव आणि तूच आपली पाटी युवराजाला दे बरं!'' राजाने म्हटले.

सुधामने मोठ्या आनंदाने ती पाटी युवराजाला दिली. राजाने सुधामच्या आईस सांगितले, ''हे पहा, रात्री राजवाड्यांत भोजनसमारंभ आहे. तुम्ही दोघेही जरूर या.'' तेथे त्यांना घेऊन येण्याची जबाबदारी एका सैनिकावर सोंपवली.

मिरवणूक उत्सव संपताच राजवाड्यांत युवराजाच्या विद्याभ्यासाचा कार्यक्रम सुरूं झाला. राजउपाध्यायांनी युवराजाकडून अभ्यासाचा श्रीगणेशा करण्यासाठी पाटी मागितली. चंद्रकांत आणि महीधर दोघेही हे जाणण्यास आता अधीर झाले होते की दोघांपैकी कुणी दिलेली पाटी

युवराजाला दिली जाईल?

तेव्हां सूर्यसेन उठला, सर्वांकडे बारकाईने बघत त्याने म्हटले, ''युवराजाच्या अक्षराभ्यास समारंभात भाग घेण्यासाठी आज राजा चंद्रकांत व राजा महीधर इथे खास पाहुणे म्हणून आले आहेत. माझ्या ह्या दोन्ही मित्रांनी युवराजाच्या विद्याभ्यासाच्या प्रगतीसाठी शुभेच्छा देत, एकाने युवराजास सुवर्णपाटी दिली, तर दुसऱ्या मित्राने सरस्वती मंदिरातून पूजा करून आणलेली हस्तीदंती पाटी दिली. दोघांनाही मी हार्दिक धन्यवाद देतो. परंतु राज्याच्या प्रथेनुसार जेव्हां आम्ही जनतेचे आशीर्वाद घेण्यासाठी निघालो, तेव्हां सुधाम नांवाचा एक निर्धन मुलगा आपली एकमात्र पाटी युवराजाला देण्यासाठी अति उत्सुक होता. तेव्हां मी स्वतः जाऊन त्या पाटीचा स्वीकार केला. आता इथे तीन पाट्या आहेत. प्रजेच्या इच्छेनुसार चालावे

हाच आमचा परिपाठ व परंपरा आहे. तेव्हां आता तुम्हीच सांगा, कीं युवराजाने कोणत्या पाटीवर आपल्या विद्याभ्यासाचा श्रीगणेशा करावा?''

दोघेही राजे कांही बोलणार इतक्यांत सभेतील एका सद्गृहस्थाने म्हटले, ''आपले महाराज स्वतः धर्मनिष्ठ व तज्ञ आहेत. राजा आणि रंक दोघांनाही ते समानतेने वागवतात. अजाण सुधामने मोठ्या प्रेमाने जी पाटी दिली आहे, त्या पाटीवरच युवराजाच्या अभ्यासाचा शुभारंभ झाला पाहिजे.' असे त्याने म्हणताच सगळ्यांनी आनंदाने संमती दिली.

राजा सूर्यसेनने सुटकेचा निश्वास सोडला. महाराज जाणून होते की त्यांनी दोघांपैकी एका राजाची पाटी अभ्यासासाठी निवडली तर दुसऱ्या राजाशी शत्रुत्व निश्चितच होते. पण त्यांना असेही भय वाटत होते की सुधामची पाटी अभ्यासासाठी निवडल्याने कदाचित दोन्ही राजे नाराज होण्याची शक्यता आहे. प्रजेचा पाठिंबा मिळेल ह्याची मात्र त्यांना खात्री वाटत होती.

युवराज जयंतच्या अक्षराभ्यासाचा श्रीगणेशा सुधामच्या पाटीवरच झाला. राजा चंद्रकांत व सूर्यसेन दोघांनी स्वतः प्रत्यक्ष बघितले की महाराज सूर्यसेन सामान्य प्रजेवरही किती प्रेम करत होते, अन् प्रजाही त्यांना किती मानत होती. असे अनन्य साधारण प्रेम व आदर पाहून ते दोघेही आश्चर्य-चकित झाले. दोघेही जाणून चुकले कीं राजाला केवळ आर्थिक स्थैर्य व सैन्यबळ असणं पुरेसं नाही, तर प्रजेचं प्रेम व आदर मिळणं, हेही अतिशय आवश्यक आहे.

सूर्यसेन आपल्या प्रजेस आपल्या पोटच्या पोराप्रमाणे वागवतात, म्हणूनच प्रजाही त्यांच्याकडे आदराने बघते. त्यांना प्रजेकडून खूप प्रेम व मान मिळतो. म्हणूनच दोघांनीही सूर्यसेनाकडे आपला दोस्तीचा हात पुढे केला.

त्यानंतर सूर्यसेनने विदर्भ आणि वैशालीच्या राजांचा जोरदार आदरसत्कार करून त्यांना मौल्यवान भेटवस्तू देऊन निरोप दिला.

सूर्यसेनाल सुरवातीस असे वाटत होते की ही समस्या जटिल होईल अन् त्याचे राज्यावर विपरीत परिणाम होतील. पण सुधामच्यामुळे राज्यावरील संकट सहजपणे टळले, व समस्या सुटली. राजाने युवराजाबरोबरच सुधामच्या विद्याभ्यासाचीही योग्य व्यवस्था केली.

कामेशची संगीत सभा

रामेश अन् कामेश दोघे शेजारी राहत असत. गांवातील लोकांचे म्हणणे असे आहे की रामेश स्वभावाने चांगला आणि मनमिळावू आहे. त्याचे वागणे-बोलणे गोड असून त्याचे भाषेवरील प्रभुत्व खरोखरच प्रशंसनीय आहे. परंतु कामेशचा स्वभाव मात्र ह्याच्या अगदी विरुद्ध! जेव्हां कधी त्याला संधी मिळे. तेव्हां तो रामेशची टर उडवत असे, त्याला टोमणे मारून, आपण स्वतः कुणीतरी विशेष असल्याचं सिद्ध करण्याची तो व्यर्थ धडपड करीत असे

एकदा रामेश आणि कामेश दोघांनाही जवळच्याच गांवातील एका श्रीमंत जमीनदाराच्या थोरल्या मुलाच्या लग्नाचे आमंत्रण आले. दोघेहीजण गेले. संध्याकाळपर्यंत लग्नविधीचे कार्यक्रम आटोपले. रात्रीच्या जेवणानंतर तिथे संगीत सभेचे आयोजन केले गेले होते.

रात्रीचे आठ वाजले, परंतु संगीत सभेत गाणाऱ्या गायकाचा पत्ता नव्हता. नवरदेवाचे वडील सर्व पाहुणे मंडळींची क्षमा मागून म्हणाले, ''सर्व वादक मंडळी तयार आहेत पण गायकच आले नाहीत.'' नवरदेवाच्या नातेवाईक मंडळींपैकी एक दोघे जण नवरदेवाच्या वडिलांना म्हणाले, ''तुम्ही कांही काळजी करू नका. आपल्या सुदैवाने इथे रामेश आणि कामेश दोघेही हजर आहेत. आम्ही तर असे ऐकले आहे की ह्या दोघांमध्ये कामेश तर फार चांगले गायक आहेत तेव्हां त्यांनीच गायलं तर?''

पाहुणे मंडळींनीही आग्रह केला तेव्हां कामेशला गाणे भागच पडले. गात असताना कामेशला वाटलं की त्याचा आवाज अतिशय गोड असून सर्वजण त्या गाण्याचा आनंद लुटत आहेत. कांही लोकांनी त्याचं कौतुकही केलं, पण रमेश मात्र कांहीच बोलला नाही. त्यामुळे कामेश त्याच्यावर रागावला.

आपल्या गांवी परतल्यानंतर, कामेश स्वतःच आपल्या संगीताच्या ज्ञानाची स्तुती करूं लागला, तेव्हां अनेक संगीत सभांमध्ये वाद्यें वाजवून ख्याती मिळवलेल्या तीन व्यक्ती पुढे सरसावल्या.

त्यांच्या सहकार्याने त्याच रात्री कामेशच्या संगीत सभेचे आयोजन केले गेले. त्याने गायला

बाबी

सुरवात करताच लोकांनी कांही क्षणांतच ताडलं की कामेशला संगीताचे फारसे ज्ञान नाही, अन् जोरजोरांत किंचाळण्यालाच तो संगीत मानतो. ते मनांतल्या मनांत त्याच्या गाण्याला हंसत होते.

शेवटी संगीत सभा संपताच कामेश उद्‌गारला, 'मी माझ्या गाण्याने सुप्रसिद्ध संगीतज्ञ त्यागराजाला-ही तुम्ही विसरावे असे काम केले आहे. तेव्हां माझ्या या गाण्यावर तुम्ही आपापला अभिप्राय जरूर व्यक्त करावा."

कांही लोकांनी नाइलाजास्तव त्याची खोटी स्तुती केली. त्यांत तेथे वाजवणारेही कांही लोक होते.

रामेशला गप्प बसलेले बघून कामेशने म्हटले, 'अरे, तुला असं कांहीच न बोलता गप्प राहणं शोभून दिसत नाही. माझी इच्छा आहे की तू पण आपली प्रतिक्रिया द्यावीस!"

कामेशला वाटलं की रामेशने जर त्याची स्तुती केली नाही, तर गांवकरी मंडळी रामेशला मत्सरी स्वभावाचा समजून त्याची निर्भत्सना करतील. परंतु रामेश म्हणाला, 'मीच कां, इथे असे बरेच लोक आहेत, की ज्यांनी कांहीच मत व्यक्त केलेले नाही. त्यांचा जो अभिप्राय आहे तोच माझाही आहे."

रामेशच्या बोलण्यांत जी छुपी टीका होती, ती बऱ्याच लोकांच्या लक्षांत आल्याने ते हंसू लागले. कामेशने नाराज होऊन आग्रह धरला की रामेशला आपले मत व्यक्त करावे लागेल. शेवटी रामेशने तिन्ही वादकांची स्तुती केली आणि परत तो गप्प राहिला.

'पण तू तर माझ्या गाण्याविषयी कांहीच बोलला नाहीस' कामेशने म्हटले.

"जे वाद्यें वाजवत होते, त्या तिघांनी तुझे कौतुक केले. पण त्यांच्यातील एकानेही स्वतःबद्दल चकार शब्दही काढला नाही. याचा अर्थ असा की आत्मप्रशंसा करण्याचे तुझे कौशल्य असाधारण आहे, पण त्या तिघांकडे मात्र ही कला नाही. जे काम ते करूं शकले नाहीत, ते मी करतो आहे. मी नेहमी अशांना मदत करतो कीं जे स्वतः कांहीही करूं शकत नाहीत. तुझ्यासारख्या तज्ञ मंडळींना मदत करण्याची मला संवय नाही. त्यामुळे मी कांही तुझी स्तुती केली नाही."

अशा तऱ्हेने कामेश परत एकदा रामेश द्वारा पराभूत झाला.

भयंकर घाटी

11

(ब्राम्हदंडी मांत्रिकाला पकडल्यानंतर, जयमल्ल व केशवला शोधण्यासाठी नागरिकांनी डोंगरावर बघितले. केशवच्या म्हाताऱ्या बापाने त्यांना सांगितलं कीं दोघेजण भिकाऱ्याच्या वेषांत नगराकडे पळाले आहेत. हे ऐकून राजगुरुने नगरांतल्या भिकाऱ्यांना पकडण्यासाठी सैनिकांना धाडले. त्यानंतर....)

राजगुरुने पाठवलेले सैनिक आणि नगरांतले उत्साही तरुण शहरांतल्या साऱ्या भिकाऱ्यांना गोळा करुन राजवाड्याकडे घेऊन जाऊं लागले. त्या लोकांमधे केवळ भिकारीच नव्हते, तर गोरगरीबदेखील बरेच होते, फाटके, मळकट कपडे घातलेले!

यांची गणनाही भिकारी म्हणून जेव्हां होऊं लागली, तेव्हां त्यांची संख्या हजारांपेक्षां जास्तच भरली.

राजवाड्याच्या आवारांत त्यांची ही गर्दी बघून राजाला फारच आश्चर्य वाटले. त्याच्या राज्यांत इतके भिकारी अवाच्च दशेत असतील याची त्याला कल्पनादेखील नव्हती.

राजा, राजगुरु व ब्राम्हदंडी मांत्रिक आवारांत शिरल्यावरोबर सैनिकांनी सर्व भिकाऱ्यांना रांगेत उभे केले. राजा व राजगुरूसाठी उच्चासनाची सोय केली. ब्राम्हदंडीला बांधून त्यांच्याजवळ उभे केले गेले. "गुरुजी, मी आत्तापर्यंत समजत होतो कीं आपल्या राज्यांत सारं कांही ठीक चाललंय, पण

धोक्याचं ठरलं असतं. केशव व जयमल्ल तर विंध्याचलाच्या दिशेने जात होते. पण म्हाताऱ्याला अजून कांही दिवस तरी इथेच राहाणं भाग होतं.

"जर तू त्या डाकूचं तोंड बघितलंस तर तुझे प्राण पटकन उडून जातील. तो फार भेसूर आहे!" असं म्हणत केशव व जयमल्लाने मिळून त्या शिपायाला बांधले आणि त्याच्या डोळ्यांवर-देखील पट्टी बांधली.

जयमल्ल गुहेत गेला, आणि थोड्या वेळानंतर धुरकटलेल्या कपड्यांमधे बाहेर आला. त्याच्या हातांत एक थैली होती. जेव्हां त्याने ती थैली गोलगोल फिरवली, तेव्हां त्याचा खन्‌खन् आवाज आला.

"या थैलीमधे सोन्याच्या मोहोरा आहेत. ब्राम्हदंडी मांत्रिकाने कितीतरी लोकांना फसवून हे धन जमा केलेलं आहे. तेव्हां त्याची चोरी केली तरी ते पाप नाही ठरणार. यांतून आपण क्षत्रियाला शोभतील अशी वस्त्रें आणि शस्त्रें खरेदी करूं शकूं. चला, आता निघूं या." जयमल्ल केशवला म्हणाला.

तिघेही गुहेत परत आले. पहांट झाली की त्यातल्या कांही मोहोरा देऊन म्हाताऱ्याला नगरात पाठवायचे अ [illegible] कीं नगरांत [illegible] कीं कुणीही त्याला ओळखलं नसतं. केशव व जयमल्लाने त्याला संमती दिली.

गुहेंत बसून जयमल्ल हळूं हळूं त्या थैलीतले सोने काढत होता, तेव्हां तिकडे राजवाड्यांत झोंपलेल्या ब्राम्हदंडीला वाईट स्वप्नें पडत होती. कुणीतरी चोर त्याच्या मोहोरांची थैली घेऊन खन्‌खन् आवाज करीत होता असे स्वप्न त्याला पडले.

"चोर, चोर, सोने, सोने," असं झोंपेतच ओरडत तो उठला आणि दालनाबाहेर पळायला दाराकडे गेला.

तिथे पाहाऱ्यावर असलेल्या शिपायाने मांत्रिकाच्या छातीकडे नेम धरून भाला रोंखून म्हटले, "एक पाऊल जरी पुढे टाकलंत तरी मी तुम्हाला मारून टाकीन." नंतर त्याने बरोबरच्या शिपायांना बोलावले, "अरे इकडे या रे, ब्राम्हदंडी पळून जायचा प्रयत्न करतो आहे."

(अपूर्ण)

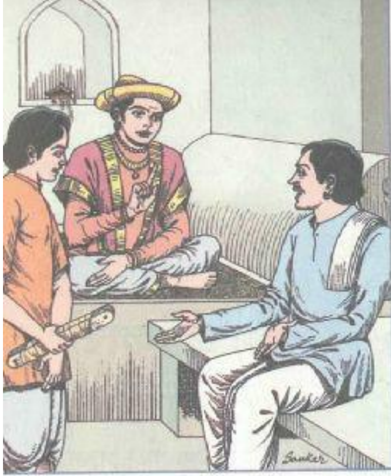

वेताळ कथा

अहंकारी पंडित

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडावर चढला, त्याने शव खाली उतरवले, आपल्या खांद्यावर घेतले, आणि तो स्मशानाकडे जाणाऱ्या वाटेने चालायला लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने म्हटले, "राजन्, आता मध्यरात्रीची वेळ आहे, काळाकुट्ट अंधार आहे. तरीही तू धीराने पुढे चालला आहेस. तुझा हा अट्टाहास पाहून असं वाटतं कीं तू एखाद्या कठीण कामासाठी इतके प्रयत्न करतो आहेस. कांही व्यक्ती अशा असतात, ज्या अहंकाराच्या नशेंत स्वतःला महान व अद्वितीय समजतात. आपल्या कुवतीबाहेर कार्य साधण्याचा ते निश्चय करतात. पण त्यांचा अहंकार त्यांना गोंधळात पाडतो. तुला सावध करण्यासाठी म्हणून

मी अशाच एका अहंकारी पंडिताची कहाणी तुला सांगतो. थकवा दूर होण्यासाठी ही गोष्ट ऐक." आणि वेताळ त्या पंडिताची गोष्ट सांगायला लागला.

मोटेराम हा ब्रम्हपुरचा एक सामान्य शेतकरी होता. श्रीचरण हा त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. लहानपणापासून त्याला कविता रचायचा छंद होता. त्याची ही प्रतिभा बघून परिमित नांवाच्या एका आचार्यांनी त्याला आपला शिष्य बनवला.

इतर मुलांना जे शिकण्यासाठी दहा वर्षे लागत असत, ते शिक्षण श्रीचरणने तीन वर्षातच आत्मसात केले. परिमितने त्याची चांचणी घेऊन सांगितले, "जे मला तुला शिकवायचं होतं, ते मी शिकवलं आहे. आता तूं दंडकारण्यांतल्या गुरुकुलांत जाऊन पुढील शिक्षण जर घेतलंस तर, तुझा उत्कर्ष आणखी वाढेल."

परंतु श्रीचरणला गुरुचा सल्ला अंमलात आणता आला नाही. कष्ट करणाऱ्या वडिलांबरोबर राहून त्यांना मदत करावी अशी त्याची इच्छा होती. एकदा एक राजस्तानी कवी त्या गांवात आला. परिमित गुरुजींनी श्रीचरणविषयी त्याला सांगितले व म्हटले, "मी शास्त्र शाखेचा जाणकार आहे, पण काव्याचे मूल्यमापन करण्याच्या बाबतीत मी असमर्थ आहे. आपण श्रीचरणच्या कविता ऐका आणि सांगा कीं तो राजसन्मान मिळवण्याच्या योग्यतेचा आहे कां?"

राजस्थानी कवीने श्रीचरणची कविता ऐकून म्हटलं, "तुझ्या कवितेत व्याकरण व अलंकार-शास्त्रासंबंधी कांही दोष आहेत. शंखपुरांत महानंद नांवाचे महापंडित आहेत. जर त्यांनी तुम्हाला प्रमाणपत्र दिलं तर मग तुमची कविता राजसन्मानाला पात्र आहे, असं समजा."

श्रीचरणने महानंदाबद्दल चौकशी केली, तेव्हां आपल्या गांवातल्या संचारी नांवाच्या जमीनदाराचा तो लांबचा नातेवाईक आहे असे त्याला समजले. श्रीचरण संचारीला भेटला व त्याने त्याविषयी सविस्तर सांगितले.

संचारी म्हणाला, "महानंदाचा वेगळाच स्वभाव आहे. मी जर तुझं नांव सांगितलं, तर मला तो उलट विचारेल कीं काव्यांतलं मला कितपत कळतं? तू एक काम कर. एक चांगली कविता रचून त्याला ऐकव. जर त्याची प्रशंसा मिळवलीस तर काम झालंच म्हणून समज. कांही लोक म्हणतात कीं तो गर्विष्ठ, अहंकारी आहे, आणि इतरांचे दोष दाखवण्यांत त्याला आनंद

वाटतो. इतरांना तो कधीही चांगले म्हणत नाही."

श्रीचरणने महानंदाकडून प्रशंसा मिळवण्याचा मनाशी निश्चय केला. त्याने आठवडाभरांत "श्रीकृष्ण लीलामृत" नांवाचे एक काव्य लिहिले. शंखपुरला जाऊन तो महानंदाला भेटला.

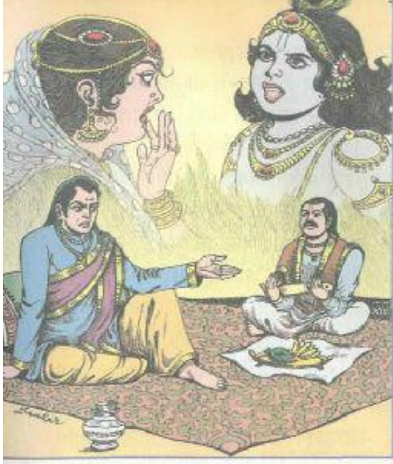
त्यावेळी महानंद घराच्या ओटीवर बसून आरंभ नांवाच्या एका तरुण कवीची कविता ऐकत होता. त्याच्या कवितेतल्या चुका त्याला दाखवत होता. ती टीका ऐकून श्रीचरणला हंसू आले. महानंदाने श्रीचरणकडे रोखून बघितले आणि त्याच्या हंसण्याचे कारण विचारले.

"महोदय, कमळ कितीही सुंदर असले तरी चिखलांत जन्मते, म्हणून कांही ते चिखलाचा अलंकार होऊं शकत नाहीं. चिखलापासून वेगळे झाल्यानंतर कमळ एक अलंकार ठरते. म्हणून दोष असतील तर ते ठीक केल्यानंतर त्याचा काय उपयोग? आपण सर्वज्ञ आहात. आपल्यासारखा महान पंडिताने अशा प्रकारे वेळ वाया घालवला तर त्याचे फलित काय? म्हणून मी हंसलो. क्षमा करावी. मला हंसणे आवरता येईना."

महानंदने श्रीचरणला नखशिखान्त न्याहाळून म्हटले, "ज्याला कविता ऐकवायची असेल, त्याला व्याकरणाचे दोष हे समजलेच पाहिजेत. तुझे ज्ञान अपूर्ण आहे. आणि तू माझी चेष्टा केलीस, म्हणजे तू माझाही वेळ वांया घालवलास. पण मला हे तरी कळूं दे, की तू आहेस कोण?"

श्रीचरणने स्वतःचे नांव गांव सांगितले आणि आपली इच्छाही सांगितली. ती ऐकून महानंद

एकदम नाराजीने उठून म्हणाला, "माझी सेवा करायला आला होतास ना? तर मग मला बघून अगोदर तू माझ्या पाया पडायला हवं होतंस, माझा आशिर्वाद घ्यायला हवा होतास. आधी दुसऱ्या एखाद्या गुरुकडे जा आणि त्यांच्याकडून गुरूचा आदर करायला नीट शीक. त्यानंतर काय करायचे ते मी ठरवीन." महानंदाने कठोर, कर्कश स्वरांत श्रीचरणाला ठणकावलं.

श्रीचरण निराश होऊन गांवी परतला. संचारीने काय झालं ते विचारल्यावर श्रीचरणने उत्तर दिले, "भाऊ, तुम्ही सांगितलंत ते खरं ठरलं. महानंद फारच अहंकारी आहेत. त्यांच्याकडून प्रशस्ती मिळवणे मला जमेलसे दिसत नाही. त्यांना कविता ऐकवावी असंही आता मला वाटत नाही."

या घटनेनंतर कांही दिवसांनंतर संचारीला महानंदाकडून एक पत्र आले. "तुमच्या गांवातल्या श्रीचरणने रचलेल्या "श्रीकृष्णलीलामृत" काव्यामधल्या कांही तुम्हाला आवडतील त्या पंक्ती मला निवडून पाठवाव्यात. मात्र याविषयी त्याला कांहीही सांगू नये."

त्यानंतर संचारी स्वतः महानंदाला भेटायला शंखपुरला गेला. महानंदाने त्याला जेवायला बोलावले होते. स्वादिष्ट जेवणानंतर महानंदाच्या आतिथ्याची स्तुती करीत संचारी काव्यांत म्हणाला, "तुमची धर्मपत्नी यशोदा यांच्या हातची बनलेली ही मिठाई अगदी तेजस्वी पूर्णचंद्रासारखी आहे. त्यांत असलेल्या अमृताची चव चाखायला राहूप्रमाणे माझी तयारी होतीच, पण घांस गळ्यांतच अडकला. जेव्हां मी तोंड उघडले, तेव्हां तुमच्या यशोदेला माझ्याजागी माती तोंडात घालणारा बाळकृष्ण दिसला असेल. आपली यशोदा त्या यशोदामातेची आठवण करून देते." या अर्थाची एक कविता त्याने ऐकवली.

महानंदाने चकित होऊन म्हटलं, "तू जे कांही म्हटलंस, तसं तर इथे कांहीही घडलेलं नाही. पण जेव्हां माझ्या पत्नीने आपल्याला जेवण वाढलं, तेव्हां तिच्यांत तुला तुझी आई आठवली, हे जे अप्रतिम वर्णन आहे, ती फारच सुरेख कल्पना आहे. ह्या ओळी श्रीचरणच्या काव्यांतल्या तर नाहीत ना?"

संचारीने होकारार्थी मान डोलवीत म्हटले, "जेव्हां श्रीचरण तुझ्याकडे आला होता, तेव्हां त्याच्या कवितेत हीच कल्पना मांडली होती."

महानंद हंसून म्हणाला, "एका महाकवीने म्हटलं आहे कीं कविता म्हणजे कधीही तृप्त न होणारी तृष्णा आहे. श्रीचरण जर राजाकडे जाईल तर त्याला निश्चित योग्य सन्मान प्राप्त होईल."

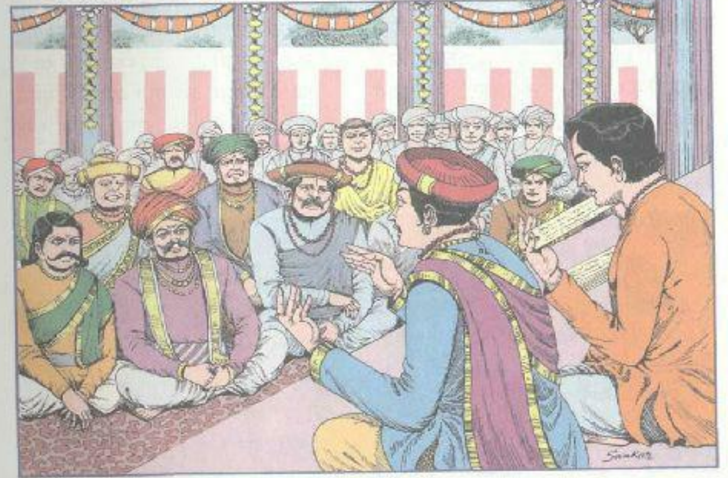
संचारी ब्रम्हापुरला परत आला. त्याने जेव्हां श्रीचरणला ही गोष्ट सांगितली, तेव्हां तो अतिशय खूष झाला. त्याच्या तोंडावून शब्दच फुटेना. थोड्या वेळानंतर भानावर येऊन तो म्हणाला, "शंखपुरला जाऊन त्या महाकवीला जर मी माझं काव्य ऐकवलं नाही तर मीच उद्धट ठरेन." आणि तो लगेच शंखपुरला जाण्यास निघाला.

शंखपुरांत श्रीचरण पोचला तेव्हां महानंद घराच्या ओसरीवर बसून दुसऱ्या एका कवीची कविता ऐकत होता. श्रीचरणला बघितल्याबरोबर महानंद उठून उभा राहिला. श्रीचरणने महानंदाच्या पायावर लोटांगण घातले व म्हटले, "गुरुवर्य, मी आपल्याला माझे काव्य ऐकवायला आलो आहे. मला आपला शिष्य म्हणून आपण स्वीकारावे."

महानंदाने त्याला आशिर्वाद देत म्हटले, "आयुष्मान भव, कीर्तिमान भव," त्याला वर उठवले व सांगितले, "माझे बोलणे समजून घेऊन तू शिष्य संप्रदायाचे पालन केलेस, त्याचा मला फार आनंद झाला. परवां पंचमी आहे. तुझे काव्यपठण त्या दिवसापासूनच सुरुं होईल."

महानंदाने श्रीचरणाची राहाण्याची व्यवस्था आपल्या स्वतःच्या घरीं केली.

पंचमीच्या दिवशी महानंदाने एक मोठी सभा

आयोजित केली आणि श्रीचरणला त्याने आश्चर्य चकित केले. त्या सभेंत भाग घेण्यासाठी दूरदूरच्या प्रदेशांतले विद्वान पंडित कवी आले होते. त्या सर्वांना पाहून श्रीचरणने जास्त उत्साहाने काव्यपठण केले.

त्यानंतर जेव्हां महानंदाने त्याच्या काव्या-तल्या खास गुणांसंबंधी विवरण केले, तेव्हां साऱ्या सभेंत आनंदाचे वातावरण पसरले.

ही कहाणी सांगून वेताळाने म्हटलं, "राजन्, महानंद हा अहंकारी पंडित आहे, यांत शंकाच नाही. सर्व साहित्यिक त्याला महापंडित मानत होते. हीच गोष्ट संचारीने श्रीचरणला सांगितली होती. अनेकजण म्हणत असत कीं महानंद इतरांच्या चुका काढीत राहातो आणि इतरांची कधीही स्तुती करीत नाही. आणि अशा अहंकारी माणसाने श्रीचरणच्या कवितेची स्तुती केली ही खरंच आश्चर्याची गोष्ट आहे. महानंदामधे जे हे आकस्मिक परिवर्तन दिसून आले, त्याचे काय कारण असूं शकेल? कवी आणि पंडितांच्यासमोर त्याची जी मानहानी झाली, ती त्याला बाहेर काढण्यासाठीच केवळ होती कां? माझ्या या शंकांची उत्तरे माहीत असूनदेखील जर तू गप्प राहिलास तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होतील."

विक्रमार्कनि उत्तर दिले, "कित्येक कवी आपल्या कविता ऐकवण्यासाठी महानंदाकडे येत होते. त्यांच्या काव्यांतले व्याकरणाचे व अलंकारातले जे दोष होते, ते महानंद निस्संकोचपणे त्यांना सांगत असे. त्याकारणाने त्याची अशी प्रसिद्धी झाली कीं तो अहंकारी आहे. श्रीचरणच्या कवितेची महानंदाने भरपूर प्रशंसा केली यांच कांही आश्चर्य नाही. त्याच्या स्वभावांत आकस्मिक परिवर्तन आलं हे म्हणणं बरोबर नाही. साहित्याची समीक्षा करताना दुसऱ्यांच्या काव्यांतले दोष शोधून दाखवणे, हा अहंकार होत नाही. खरं सांगायचं तर जे लोक महानंदाला अहंकारी ठरवून त्याच्याविरुद्ध प्रचार करीत होते, तेच लोक अहंकारी होते असं म्हणायला हवं."

राजाचे मौनभंग करण्यांत यशस्वी झालेला वेताळ शवासहित गायब झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(आधार: 'वसुंधरा' यांची रचना)

आपले राष्ट्रगीत

मूळ बंगाली गीत 'जन गण मन' हे १९७७ साली कविवर्य रविंद्रनाथ टागोर यांनी लिहीले आणि ते संपादन करीत असलेल्या "तत्वबोध प्रकाशिका" यांत प्रसिद्ध झाले.

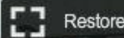
आंध्र प्रदेशमधल्या चित्तूर जिल्ह्यांत मदनापल्ली इथें बेझंट थिऑसॉफिकल कॉलेज आहे. त्याचे प्राचार्य डॉ. जेम्स एच्. कझिन्स यांनी १९१९ मधे टागोरांना निमंत्रण देऊन बोलावले होते.

फेब्रुवारी महिन्यांतल्या एक रम्य संध्याकाळच्या वेळी, डॉ. कझिन्स-हे एक आयरीश कवी होते, त्यांची पत्नी मार्गरिट आणि कांही विद्यार्थ्यांनी टागोरांना हे बंगाली गीत गाण्याचा आग्रह केला. जेव्हां "जय हे, जय हे," ही ओळ सुरुं झाली, तेव्हां सारेजण उत्स्फूर्तपणे टागोरांच्या सुरांत सूर मिळवून गाऊं लागले.

मदनापल्लीच्या त्यांच्या मुक्कामांत, टागोरांनी मिसेस कझिन्सना हेच गीत इंग्लिशमधे सादर केले. त्या बाईंनी लागलीच त्याचे स्वरलेखन तयार केले. नंतर त्यांच्या आठवणी लिहिताना डॉ. कझिन्सनी त्यांत लिहिले आहे..." त्यांचे गीत गायन म्हणजे प्रदेश, पर्वत, नद्या यांचा भूगोल जणूं होता. दुसऱ्या कडव्यामधे हिंदुस्तानच्या धर्मांची यादी होती."

१५ ऑगस्ट १९४८ रोजी जेव्हां पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी लाल किल्ल्यावर प्रथमच तिरंगी झेंडा फडकवला, त्यावेळी मिसेस कझिन्सनी लावलेल्या चालीवर शीख रेजिमेंटने हे गीत वाजवले. तेव्हांपासून आपण सारेजण ह्याच चालीवर हे गीत गातो आहोत.

राजकारणाची तोंडओळख

लौकरच नवीन लोकसभेचे अधिवेशन सुरुं झाले कीं नव्याने निवडून आलेल्या खास दारांचा शपथविधी होईल आणि ते कामकाजांत भाग घेतील. परंतु सभासद या नात्याने जास्त प्रभावी कार्य त्यांच्याकडून व्हावे म्हणून त्यांना प्रशिक्षण देण्यात येणार आहे. त्रिवेंद्रमच्या केरळ विद्यापीठाने यंदा शिक्षणक्रमांत एक नवा विषय सुरुं केला आहे. त्याचे नांव ''डिप्लोमा इन प्रोफेशनल पोलिटिकल मॅनेजमेंट'' असे असून, ग्रामपंचायतींचे सभासद, स्थानिक स्वायत्त संस्था, यांना हे प्रशिक्षण घेणे उपयोगी ठरेल. प्रत्येक वर्गांत चाळीस विद्यार्थी असतील व हा अभ्यासक्रम सहा महिन्यांचा असेल.

डॉक्टरच डॉक्टर

घरांत डॉक्टर असणे हे नेहमीच फायद्याचे व सोयीचे असते. कुणी आजारी पडले तर घरांतली व्यक्ती त्याची काळजी घेणारी असतेच. कर्नाटकांतल्या बागलकोट जिल्ह्यांतल्या मुधोळ तालुक्यांतल्या सोन्नाड परिवारांत एक नव्हे, तर सातजण डॉक्टर आहेत. पण त्यांच्यापैकी कुणीही वैद्यक नाहीत! सर्व सातीजणांनी पी.एच्.डी. ही पदवी मिळवलेली आहे. या कुटुंबाचा कर्ता रामण्णा, याला अकरा मुलें झाली. त्यांच्यापैकी तीन मुलगे आणि चार मुली यांनी उच्च शिक्षण घेऊन पुढे प्रबंध लिहिले. त्यांचे नांव आता गिनेस बुकांत नोंदले गेले आहे.

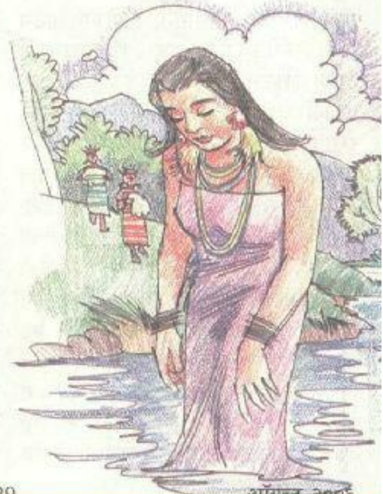
मृत्यूच्या दरीच्या शोधांत

मणिपुरची राजकन्या मधुवंती ही एक रूपवती राजकुमारी होती. साहजिकच, तिचे पाणिग्रहण करायला अनेक तरुण उत्सुक होते. पण कांही ना कांही कारण सांगून ती प्रत्येकाला नकार देत होती. तिच्या आईवडिलांची ती फार लाडकी होती, आणि त्यांना तर तिच्या लग्नाची घाई होती. मरण्यापूर्वी एखादे गोजिरवाणे नातवंड खेळवावे, अशी त्यांची इच्छा होती. मोनीसिंह हा एका टोळीच्या सरदाराचा मुलगा मधुवंतीला भेटला. तिने त्याची मागणी नाकारली नाही. तिला तो देखणा, दयाळू व सज्जन वाटला. राजाराणीला तो राजवंशातला नव्हता तरीही आनंद वाटला. विवाहाचा मुहूर्त ठरला आणि साऱ्या राज्यांत तीन दिवस आनंदोत्सव चालूं होता.

आणि लग्नाच्या आदल्या दिवशी अतिशय वाईट गोष्ट घडली. नेहमीप्रमाणे राजकन्या नदीवर स्नान करायला गेली आणि नदीतून ती बाहेर आलीच नाही. तिच्या दासी रडतरडत राजवाड्यांत परत गेल्या. संबंध राज्य दुःखांत बुडाले. मधुवंतीच्या आईवडिलांना आठवलं कीं तिच्या लग्नाच्याअगोदर ती त्या शापांतून मुक्त झाली नव्हती, आणि हे लक्षांत ठेवून बहुधा ती प्रत्येक तरुणाला नकार देत असावी. मोनीसिंगशी लग्न ठरवण्याच्यावेळी त्या शापाची कालमर्यादा ती विसरली असावी असं त्यांना वाटलं.

तरुण उमदा मोनीसिंग तर वेडापिसा झाला होता. तिचे शव नदीतून वर येईल आणि तिचे शेवटचे दर्शन घेता येईल या आशेने तो कांही दिवस राजधानींत थांबला होता. नंतर तो त्याचा आईवडिलांकडे परत जाणार होता. राजा व राणीने तर त्याला दत्तक घेऊन आपला वारस बनवण्याचे ठरवले होते.

पण मोनीसिंगाने ही सूचना कांही मान्य केली नाही. तो त्यांना म्हणाला कीं जर राजकन्येला

मृत्यूच्या दरींत नेलेलं असेल, तर तो तिथे जाऊन तिला परत घेऊन येईल. राजा राणीने आश्चर्याने आणि साशंक नजरेने एकमेकांकडे बघितले. अशी एखादी दरी अस्तित्त्वांत होती असं कोण खात्रीने सांगू शकलं असतं? आणि तिथे जायची वाट कुणाला माहीत होती? मरण पावलेली व्यक्ती परत जिवंत येऊं शकेल? पण मोनीसिंगचे म्हणणे होते, कीं तिचे मृत शरीर कांही दिसले नव्हते, तेव्हां ती कुठेतरी जिवंत असेल, आणि मृत्यूची दरी ही एकच शक्यता होती. आणि मोनीसिंग तिथे जायला तयार झाला होता. राजाराणीने जड अंतःकरणाने त्याला निरोप दिला.

मोनीसिंग त्याच्या आईवडलांना भेटायला गेलाच नाही, कारण त्यांनी त्याला मृत्यूच्या दरीचा शोध घ्यायला जायची अनुमती दिलीच नसती. जिथे कुठे ही दरी होती तिथे जायला मोनीसिंग तयार होता.

त्याचे पहिले काम होते या मृत्यूच्या दरीची वाट शोधणे. तो जागोजागी फिरत गेला, त्याने अनेक साधू, संत व साधकांना त्याबद्दल विचारले. अनेक वयस्कर मंडळींना त्याने हाच प्रश्न विचारला, "मला मृत्यूच्या दरीकडे जाणारा रस्ता कुठे आहे ते सांगाल कां?" ते लोक मोनीसिंगाकडे केवळ सहानुभूतीने बघत राहात. कुणालाच ही दरी माहित नव्हती, तेव्हां साहजिकच तिथे जायची वाटही माहीत नव्हती.

अखेरीस मोनीसिंगाला एक खूप म्हातारा दिसणारा एक माणूस भेटला. मोनीसिंगाला या दरींत कशासाठी जायचे आहे हे त्याला जाणून घ्यायचे होते. तोपर्यंत मोनीसिंगने आपले हे गुपित कुणाला ही सांगितले नव्हते.

जेव्हां म्हाताऱ्याने ही कहाणी ऐकली, तेव्हां त्याच्या तोंडावर किंचित हास्यरेषा उमटली. तो म्हणाला, "मला वाट माहीत नाही. पण एका अतिवृद्ध स्त्रीकडे कसं जायचं ते मी तुला सांगीन. तिचे वय किती आहे ते कुणालाच माहीत नाही. पण आम्हाला सर्वांना वाटतं कीं ती बहुतेक दोनशे किंवा तीनशे वर्षांची असावी. जिथे जायची इच्छा आहे. त्याबद्दल तिला कदाचित थोडीफार माहिती असू शकेल. पण लक्षांत ठेव. तिथे जाण्यासाठी तुला अनेक गोष्टींची तयारी करायला लागेल. म्हणजे, प्रवासाला निघालास कीं तू स्त्रियांकडे बघायचं नाहीस, किंवा त्यांनी बनवलेले भोजनपदार्थ खायचे नाहीस. एकेचाळीस दिवस तू तीनदा स्नान करायचेस,

आणि त्या म्हातारीला भेट देण्यासाठी पांढरे रेशमी कापड कुठूनतरी मिळवायचेस. हे सर्व कष्ट उपसल्यानंतर, तू माझ्याकडे निर्मळ मनाने व शुद्ध अंतःकरणाने परत ये. त्यानंतर त्या पर्वतापली-कडेल्या म्हातारीच्या झोंपडीकडे जायची वाट मी तुला दाखवीन."

मोनीसिंगने या साऱ्या सूचना पाळण्याचे वचन दिले आणि बेचाळिसाव्या दिवशी परत यायचे कबूल केले. त्या एकेचाळीस दिवसांत मोनीसिंगने एकाही स्त्रीला बघितले नाही, त्याने स्वतःच भोजन बनवले आणि दिवसांतून तो एकवेळच जेवत होता. तो तीन वेळा रोज आंघोळ करुन दिवसा व रात्रीं प्रार्थना म्हणत होता.

मोनीसिंग म्हाताऱ्याबाबाकडे जेव्हां परत गेला. तेव्हां त्याच्यासाठी एक पिशवी, एक भाला एक पेला, कांही अन्नपदार्थ आणि तांदळाची मदिरा म्हातारबाबाने तयार ठेवलेली होती. म्हातारीसाठी त्याने एक शाल ठेवती होती. पर्वत ओलांडून दाट अरण्य व दऱ्याखोऱ्यांतून जाण्यासाठी मोनीसिंग लगेच निघाला. उंच पर्वत चढून जाताना त्याला इतका त्रास वाटला नाही, पण जेव्हां तो दरींत उतरून अरण्यापर्यंत पोंचला, तेव्हां म्हातारीच्या झोंपडीपर्यंत जाण्यासाठी कोणत्या दिशेला जावं हे कांही त्याला कळेना.

बरेच दिवस चालत राहिल्यानंतर, मोनीसिंगला अखेरीस एका मोकळ्या रानांत एकच झोंपडी दिसली. त्याने दार हळूंच ढकललं आणि तिथे त्याला पलंगावर निजलेली एक सुरकुतलेली म्हातारी दिसली. त्याने पिशवीतून आणलेली पांढरी रेशमी शाल बाहेर काढली. आणि म्हातारीया हातांत दिली. तिचा चेहरा एकदम उजळला. "मुला, माझ्याकडून तुला काय हवंय?" तिने विचारले.

"मला, मृत्यूच्या दरीकडे जायचे आहे, आजी!" त्याने उत्तर दिले "फक्त इतकंच?" त्या म्हातारीने विचारले. तिच्या चेहऱ्यावर प्रश्न चिन्ह दिसत होते.

"होय आजी, मला माझ्या प्रियतमेला, राजकन्या मधुवंतीला भेटायचे आहे. मला तिला, परत राजवाड्यांत घेऊन जायचे आहे, आणि जर तिची संमती असेल, तर मला तिच्याशी लग्न करायचे आहे."

"तुला ती त्या दरींत भेटेल कीं नाही, ते मला माहीत नाही, पण त्याच जागी मृत व्यक्ती चांदण्या रात्री अवश्य येतात. पण मला तुला सांगितलं पाहिजे, कीं जरी तू तिला पाहिलंस, तरी तू तिला स्पर्श करायचा नाहीस. तू फक्त तिच्याशी बोलूं शकशील आणि तिच्या उत्तरासाठी वाट पाहाशील." नंतर त्या दरींत रात्रीं कसे पोचायचे ते म्हातारीने त्याला सांगितले, व चंद्र उगवण्याची वाट पाहाण्यास सुचवले.

अंधार पडल्यावर मोनीसिंगने मृत्यूच्या दरीकडे जाण्याची वाट धरली, व तो चालत जाताना झाडांमधून चंद्र दिसतोय कां, ते तो बघत होता. सुदैवाने, त्याला वाटेत कुणी हिंस्त्र जनावरे दिसली नाहीत, तरीही त्याने हातांतला भाला कायम सज्ज ठेवलेला होता. अचानक, त्याला थोडी मोकळी जागा दिसली आणि कांही आकृती फुलझाडांच्या मधे फिरताना त्याला स्पष्ट दिसल्या. त्यांतून राजकन्या कोणती ते शोधायला त्याला जरा त्रासच पडला. तिच्यासारखी दिसणारी एक आकृती त्याने बघितली आणि तो धावतच तिच्याकडे गेला. आनंदाच्या भरांत त्याने तिचा हात पकडून तिला म्हटले, "राजकन्ये! चल माझ्याबरोबर. मी तुला तुझ्या आईवडिलांकडे घेऊन जाईन." आणि काय आश्चर्य, ती राजकन्या एकदम नाहीशी झाली. बिचारा मोनीसिंग! काय करावे ते त्याला कळेना. त्या जागी राजकन्या परत कांही आली नाही.

पहांटेपर्यंत त्याने वाट पाहिली आणि तो म्हातारीच्या झोंपडीकडे परत गेला. तिने शांतपणे त्याचा पराक्रम ऐकला व म्हटले, "आज दिवसभर तू इथेच राहा. रात्री पुन्हां तू राजकन्येच्या शोधांत त्या दरीकडे परत जा. जर ती दिसली तर तिला तू अजिबात स्पर्श करूं नकोस!"

अंधार पडेपर्यंत मोनीसिंग थांबला आणि पुन्हां अरण्यांतल्या वाटेने त्या मृत्यूच्या दरीकडे गेला. पण आज त्याने आपला भाला बरोबर घेतला नव्हता. त्याला वाटलं, कीं त्याच्या हातांतला भाला पाहून राजकन्येने त्याला कदाचित ओळखलं नसेल. चंद्राचा प्रकाश जेव्हां साऱ्या दरीवर पसरला, तेव्हां मोनीसिंग मृत व्यक्तींच्या आकृती परत येतील या आशेने वाट पहात थांबला होता. त्यापैकी राजकन्येला आज त्याने सहज ओळखलं. त्याने मनःपूर्वक देवाची प्रार्थना केली. "हे देवा! तिच्याशी बोलण्याच्या व तिच्याजवळ जाण्याच्या मोहापासून मला वांचव."

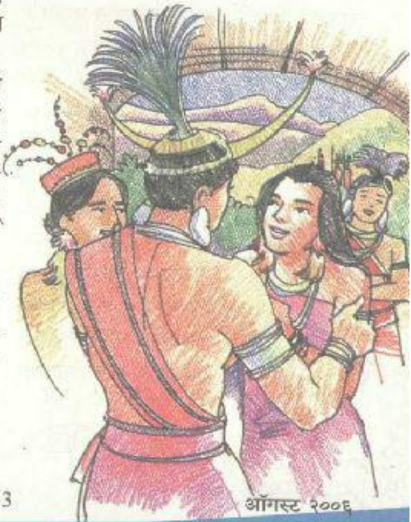
पण अघटितच घडलं. राजकन्येने त्याला लांबूनच ओळखलं, व ती वेगाने त्याच्याजवळ आली आणि त्याला म्हणाली, "मोनीसिंग! तू मला शोधत इथे आलास! तुला ही जागा कशी सांपडली?"

तिला स्पर्श होता कामा नये म्हणून मोनीसिंग अतिशय सावध होता. ती नदींत नाहीशी झाल्यापासून काय काय घडलं ते तिला सांगितलं. "तू माझ्याबरोबर परत पृथ्वीलोकांत येशील कां? मी तुला तुमच्या राजवाड्यांत घेऊन जाईन, आणि तुझ्या मातापित्यांच्या अनुमतीने आपण लग्न करुं या."

"आनंदाने येईन मी, मोनीसिंग!" मधुवंती उद्गारली. "तू मला वाट दाखव, पण कांहीही झालं तरी तू मागे वळून बघूं नकोस. मी मागोमाग येते आहेच. आपण त्या पर्वतावर चढून वर गेलो कीं नंतर मी तुला हांक मारीन. त्यानंतर तू माझ्याकडे पाहूं शकशील."

मोनीसिंगचा राजकन्येवर पूर्ण विश्वास होता. तिचेही त्याच्यावर खरे प्रेम होते. त्याने त्या दरीतून परतीचा रस्ता धरला. अरण्य ओलांडून तो पर्वत चढून वरती आला, तोपर्यंत पहांट झाली होती. त्याचे नांव हळूंच घेऊन त्याला हांक मारलेली त्याला ऐकूं आली. मोठ्या आतुरतेने व आनंदाने त्याने मागे वळून बघितले, तर राजकन्या त्याच्याकडे पाहून प्रसन्नपणे हंसत होती. आता त्याने तिचा हात मोठ्या धीराने पकडला आणि दोघेही राजवाड्यांकडे निघाले. राजा व राणीचा आनंद तर गगनांत मावेना. आपली लाडकी राजकन्या त्यांच्या नजरेसमोर सुखरूप व सुरक्षित होती. मधुवंती व मोनीसिंगच्या लग्नाच्या तयारीला त्यांनी उत्साहाने सुरवात केली. त्याला युवराज म्हणून घोषित करण्यांत आले. त्या दोघांचे आयुष्य आनंदात चालूं होते.

राजपुत्र मोनीसिंगाला कुणीही सांगितलं नव्हतं, तरी तो त्या मृत्यूच्या दरींत राजकन्येला शोधायला कसा गेला याची कहाणी मात्र त्याने कुणालाही कधीही सांगितली नाही. ते शेवटपर्यंत गुपितच राहिले.

विचित्र स्वप्न

शिव हा पंचवीस वर्षांचा एक अशिक्षित तरुण होता. माणसांपेक्षाही जास्त प्रेम तो प्राण्यांवर करत असे. तो कोकरांना मांडीवर घेऊन त्यांचा प्रेमाने मुका घेत असे. गांवातल्या कुत्र्यांबरोबर तो खेळत असे, घरांत घुसलेल्या उंदीर पालींना मोठ्या शिताफीने पकडून एका बंद पिशवींत घालून त्यांना गांवाबाहेर सोडत असे.

त्याच गांवात चमन नांवाचा मनुष्य दुधाचा व्यवसाय करत असे. नीलवेणी नांवाची त्याची एकुलती एक मुलगी होती. शिवला ती फार आवडे. एक दिवस संध्याकाळी गांवाबाहेर एका कडुलिंबाच्या झाडाखाली बसून शिव गाणें गुणगुणत असतानाच, तिथे नीलवेणी पाणी भरण्यासाठी आली.

आजूबाजूला कोणी नव्हतं, म्हणून हिंमत करून शिवने तिला विचारले, "मला तझ्याशी लग्न करायची इच्छा आहे. तुला हे लग्न मान्य आहे का?"

"ह्या बाबतीत माझ्या वडिलांनाच विचार", असं बोलून हंसतच ती निघून गेली.

शिवने ओळखलं की तिला हा लग्नाचा प्रस्ताव मान्य आहे. तेव्हां त्याने तिचे वडील चमन ह्यांना भेटायचा निश्चय केला. शिवचे बोलणे ऐकताच नीलवेणीचे वडील एकदम रागावून म्हणाले, "तू निव्वळ अडाणी आहेस. कांही नोकरी धंदाही करीत नाहीस. फक्त उंदीर आणि पालींना पकडण्याचे काम करतोस. तू एक नंबरचा आळशी आहेस. अशा बेकार माणसा-बरोबर मी माझ्या मुलीचे लग्न लावून कसा देऊ? अशक्य. अरे चल, जा !"

शिवला वाटले की चमनने त्याचा फार मोठा अपमान केला आहे. तो अतिशय दुःखी आणि निराश झाला. पण नंतर त्याला जाणवलं की चमनच्या बोलण्यांत तथ्यांश आहे. त्याला कोणी कामही देणार नाही आणि लग्न करुन तो बायकोला खाऊं पिऊं तरी कसा घालणार? हाच विचार करत तो झोपी गेला. त्याच दिवशी रात्री त्याला एक विचित्र स्वप्न पडले. तो समुद्रांत

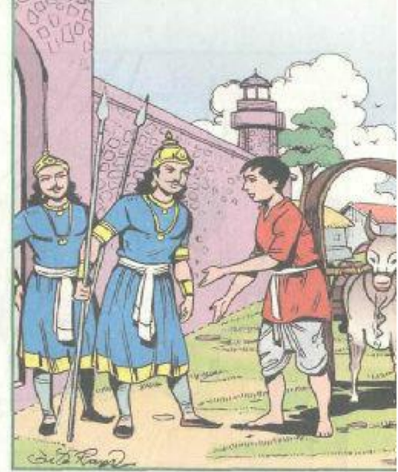
राहुल आहुजा

पोहतो आहे. जवळच एक लांबसडक केंस असलेला एक काळा माणूस बुडत आहे; त्याला वांचवण्याच्या हेतूने शिव त्याला किनाऱ्यावर ओढून आणतो आहे. त्याच वेळेस एक मोठी लाट उसळते आणि प्रवाहाबरोबर वाहात ते दोघे किनाऱ्याला जाऊन पोचतात. परंतु तो लांब केसांचा मनुष्य एका खोल खड्ड्यांत पडतो तर शिव एका वाळूच्या छोट्याशा टेकाडावर जाऊन पडतो. अन दुसऱ्याच क्षणी त्याला जाग आली.

शिवला समजेना कीं ह्या स्वप्नाचा अर्थ काय असावा? गांवातले लोक म्हणत असत की जंगलाच्या एका बाजूकडील पर्वतामधील गुहेत राहणारा तिरळ्या डोळ्यांचा एक बाबा असल्या स्वप्नांचा अर्थ जाणतो, आणि तो ते समजावूनही सांगतो. अशी स्वप्ने साकार होण्यासाठी तो योग्य उपायही सुचवतो. तेव्हां त्या विचित्र स्वप्नाचा अर्थ जाणून घेण्यासाठी शिव त्या बाबांना भेटायला निघाला.

जंगलाच्या मधोमध एक अरुंद रस्ता होता. तो त्या रस्त्याने जात असतानाच वाटेत जोराचा पाऊस सुरू झाला. जवळच असलेल्या देवीच्या एका उजाड देवळात तो निवाऱ्यासाठी थांबला. बघता बघता चारी बाजूला गडद अंधार दाटला.

त्याच वेळेस तेथून एक बैलगाडी आली. ते पाहताच शिवच्या जिवांत जीव आला. घाईने तो त्या गाडीशी पोचला. गाडी हांकणारा तर कुणी दिसला नाही, परंतु गाडीत एक माणूस आडवा पडलेला दिसला. तो गाडीच्या आंत गेला आणि त्याने बारकाईने बघताच त्याच्या लक्षांत आले की गाडीतील मनुष्य खूप आजारी आहे. त्याचे

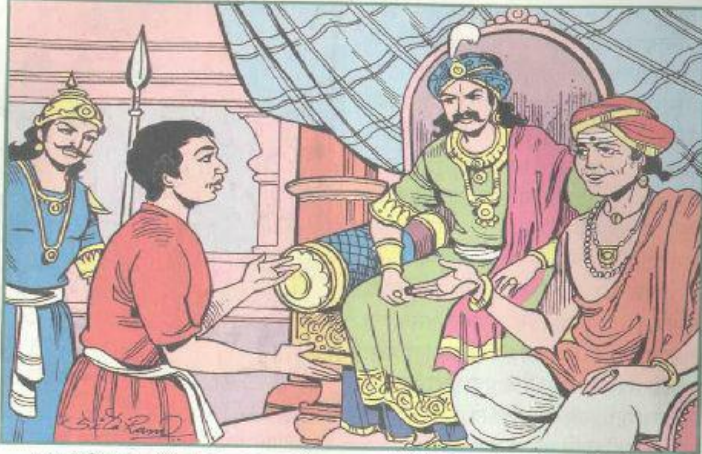

अंग तापाने रसरसलेले आहे.त्याला वाटलं की ह्याच्यावर तावडतोब उपचार केले नाहीत तर ह्याचा मृत्यू अटळ आहे. त्याने गाडी राजधानी-कडे वळवली.

राजधानीच्या पोचेपर्यंत सूर्योदय झाला. शिवने गाडी थांबवली आणि तेथे उभ्या असलेल्या सैनिकांना त्याने विचारले, "अहो येथे जवळपास कुणी वैद्य आहे कां?"

जरा संशयास्पद नजरेने बघतच एका सैनिकाने त्याला विचारले, 'तू कोण आहेस?" असं विचारतच त्याने गाडीत डोकावून पाहिले. आणि तो एकदम जोरात ओरडला, 'अरे बाप रे, हा मनुष्य तर महाचोर लङ्ग आहे."

सैनिकांनी गाडीची, आंत जाऊन तपासणी करताना त्याना आंत एक पेटी सांपडली. त्यामध्ये दागदागिने व मोहोरा भरल्या होत्या.

"असं दिसतंय की, तू त्या महाचोराचा साथीदार आहेस" असं म्हणतच एका सैनिकाने शिवाची मान पकडली.

असह्य वेदनेने शिव कण्हायला लागला व थरथरत कांपऱ्या आवाजात म्हणाला, "साहेब, मी चोर नाही. जर चोरी करण्याइतके धाडस माझ्याकडे असते तर मी तुमच्या कह्यांत सांपडलोच नसतो. खरं तर काल रात्रीं मला एक विचित्र स्वप्न पडले. त्याचा अर्थ जाणून घेण्यासाठी म्हणून मी तिरळ्या बाबांच्या दर्शनासाठी जाताना वाटेत मला हा आजारी मनुष्य दिसला. त्याच्यावर उपचार करण्यासाठी म्हणून त्याला इथे घेऊन आलो आणि तुमच्या जाळ्यांत अडकलो."

शिपायाने ताबडतोब त्याचा गळा सोडून म्हटले, "अरे, आधीच सांगायचं होतंस ना! मीही त्या तिरळ्या बाबांचा भक्त आहे. दर अमावस्येला तेथे जाऊन मी त्यांचे दर्शन घेऊन येतो. आता एक सैनिक असल्याने माझे पहिले कर्तव्य हे आहे की तुला आमच्या महाराजांपुढे नेऊन उभे करणे. तू महाचोर आहेस कीं बाबांचा भक्त आहेस, त्याचा तेच निर्णय घेतील."

शिवला दरबारांत महाराजांसमोर हजर केले गेले. शिपायाने महाराजांना सविस्तर वृत्तांत कथन केला.

राजाने शिवला बारकाईने न्याहाळत गंभीर आवाजांत विचारले, "हं, मग तू त्या महाचोराचा साथीदार आहेस तर बोल, ह्यावर काय म्हणणे आहे तुझे?"

राजाने मंद स्मित करतच जवळच बसलेल्या राजगुरूंकडे एक दृष्टिक्षेप टाकला. राजगुरु शिव कडे पहात म्हणाले 'स्वप्नांत बघितलेल्या, त्या सुरकुतलेल्या माणसाला वांचवण्याच्या प्रयत्नात तूच किनाऱ्यावर येऊन पाण्याविना तडफडणाऱ्या माशाप्रमाणे अडकलास." मग राजाकडे वळून बघत ते म्हणाले, "हा दोषी नाही. ह्याला सोडून द्या."

तेव्हां शिव मोठ्या उत्साहाने राजगुरुंना म्हणाला, "धन्यवाद, गुरु महाराज. मला तुम्ही तिरळ्या बाबांच्या दर्शनाला जाण्यापासून वांचवलेत."

इतक्यांत बाजूच्या खोलीतून बारा वर्षांची राजकुमारी आपली वेणी इकडे तिकडे जोराने हलवत, ओरडत ओरडतच बाहेर आली. शिवने लगेच तिकडे पाहिल्यावर त्याला दिसले की तिच्या वेणीवर एक पाल चिकटून बसल्यामुळे ती रडत होती.

चटकन शिव पुढे सरसावला आणि त्याने दोन बोटांच्या चिमटीतच पालीचा गळा पकडला. राजकुमारी आश्चर्य चकित होऊन बघत राहिली, तोवर त्याने पालीला राजवाड्याच्या भिंतीवर उंच फेकून दिले.

"बापरे, काय धीट आहेस रे! तुला पालीची भीती नाही वाटत?" राजकुमारीने शिवला विचारले.

शिव नम्र स्वरांत उत्तरला "आमच्या गांवात ज्या कुणाच्या घरांत पाली, उंदीर साडतात, त्यांना मी पकडतो. आणि गांवाबाहेर सोडून येतो. असं म्हणतात की पालींना आणि मांजरांना मारणे हे महापाप आहे."

महाराज खूष होऊन शिवला म्हणाले, "राजवाड्यांतील केवळ पालींनांच पकडण्याचे नव्हे, तर इतर किडे कीटकांनाही पकडण्याची जबाबदारी मी तुझ्यावर सोपवतो. करशील का ही नोकरी?"

"ह्यापेक्षा जास्त मला आणखी काय पाहिजे महाराज?" मान झुकवीत शिव उत्तरला. "आंधळा काय मागणार? तर दोन डोळे. माझं भाग्यच फळफळलं. मला लोक आळशी अन् निरुद्योगी मानतात. आणि तसेही मला किडे कीटकांना पकडण्याशिवाय इतर कांही येत ही नाही. तुमच्या कृपेने माझं जीवन मार्गी लागेल."

अशा तऱ्हेने आळशी, बेकार शिवला नोकरी मिळाली. ह्या बाबतीत सर्व हकीगत समजताच चमनने आपली मुलगी नीलवेणीचा विवाह शिवबरोबर मोठ्या थाटामाटांत करून दिला.

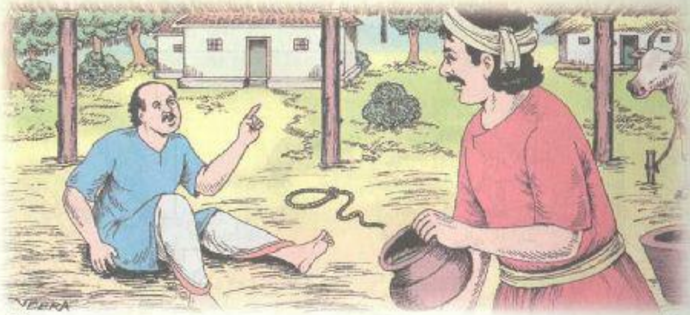
रतनच्या गळ्यांतला फांस

पंचवीस वर्षांपूर्वी रतन त्या गांवात आला होता. तेव्हां त्याच्याजवळ कांही नव्हते. पण आता तो त्या गांवातला एक सधन शेतकरी आहे. तो नेहमी म्हणतो की रात्रंदिवस अपार कष्ट केले, म्हणून संपत्ती जमवता आली. पण गांवकरी मात्र त्याला महाकंजूष म्हणतात आणि त्याच्या क्षुद्रवृत्तीची टवाळी करतात. ज्या वृक्षापासून कांहीही फायदा होत नाही अशा वृक्षाशी त्याची तुलना करतात.

त्यावर्षी पाऊस वेळेवर पडला, म्हणून उडीद डाळीच पीक चांगलं आलं. फायदेशीर किंमत मिळाली, म्हणून शेतकऱ्यांनी पीक तेव्हांच विकून टाकलं. पण रतनने तसं केलं नाही. जास्त किंमत मिळेल ह्या आशेने रतनने विक्री केली नाही.

परंतु उडदाच्या किंमतीत कांही वाढ झाली नाही, उलट दिवसेंदिवस किंमती कमी होऊं लागल्या. त्यामुळे जे नुकसान झालं असतं त्याची कल्पना रतनला असह्य झाली. त्याने गाईचे दावे गळ्याला बांधून आत्महत्त्या करायचे ठरवले. तो जेव्हां त्या तयारीत होता, तेव्हां शेजारच्या नोकराने त्याला पाहिले आणि लागलीच येऊन ते दावे कापून टाकले. रतनला जमिनीवर झोंपवले आणि त्याच्या चेहऱ्यावर पाणी शिंपडले.

रतनने डोळे उघडून इकडेतिकडे पाहिले आणि तो म्हणायला लागला, ''अरे लच्छू, मला तर ही साधी दोरी वाटली होती, पण हे तर महागडं दावं आहे. आणि तू याचे दोन तुकडे केलेस! आता याचे पैसे तू दिले नाहीस तर बघून घेईन. मी गप्प बसणार नाही. तुझी वाट लावून टाकीन.'' - *बलराम*

सीतारामचा नोकर

शेखर बलीपूरमधे राहात होता. तो दहा वर्षांचा होता, तेव्हां त्याच्या आईवडिलांचा मृत्यू झाला. त्याचा मामा जोगी त्याला आपल्या घरी घेऊन गेला. पण त्याची पत्नी रोहिणी हिला शेखरचे पालनपोषण करुन त्याला वाढवण्यासाठी जबाबदारी नको होती. ती त्याच्याकडून घरांतली बरीच कामें करुन घेत होती आणि त्याचबरोबर कांहीतरी खुसपट काढून त्याला रागवत होती. शेखर निमूटपणे हे सहन करीत होता.

बायकोचे हे वागणे जोगीला मुळीच आवडत नव्हते. त्याबद्दल एक दिवस तो तिला रागावला, तेव्हां तिने उत्तर दिले, ''तुम्ही विनाकारण माझ्यावर आळ घेता आहात. तुमच्या भाच्याला मी सख्ख्या मुलासारखा सांभाळते आहे. हवं तर त्यालाच विचारा कीं!''

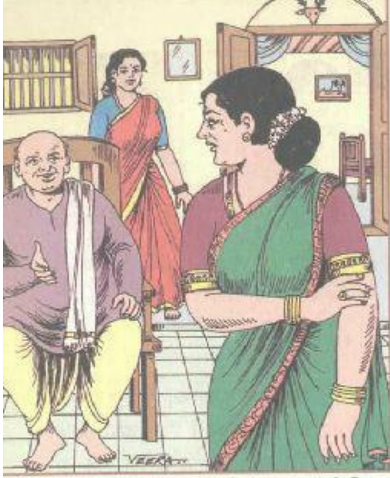
जोगी तिला म्हणाला, ''शेखर संकोची आहे. मी आत्ता बोलावून विचारलं तर तो कांहीही बोलणार नाही, कारण तो तुला घाबरतो. त्याचा चांगुलपणा पाहून तरी तू त्याच्याशी नीट वाग.''

रोहिणी नाराज होऊन म्हणाली, ''जर खरंच तुमचा भाचा संकोची व चांगला आहे, हळवा आहे, तर त्याला सीतारामच्या घरी पाठवा. किती दिवस तिथे काम करता येतंय ते मी बघतेच.''

''मी जिवंत आहे तोपर्यंत माझा भाचा मी कुणाच्याही घरी कामाला पाठवणार नाही. तू बाई आहेस कीं कोण आहेस?'' जोगीने रागाने तिला फटकारलं.

दोघांमधले हे भांडण शेखर बघत होता. तो पुढे येऊन म्हणाला, ''मामा, मामी मला त्रास देते असं मी कधीच तुम्हाला म्हणालो नाही. तेव्हां यावर तुम्ही उगीच वाद वाढवूं नका. पण तुम्ही जे म्हटलंत ते खरं आहे, हे मला मामीला सिद्ध करुन दाखवायला हवं. मी संकोची आहे, हळवा आहे कीं घाबरट आहे, हे पाहाण्यासाठी तरी मला सीतारामच्या घरी काम केलं पाहिजे. त्यांत कांहीच चूक नाही.''

शरद जोशी

जोगीला वाटलं कीं सीतारामच्या घरी निदान शेखरची स्थिती बरी राहील, म्हणून त्याने या प्रस्तावाला विरोध केला नाही. शेखर सीतारामच्या घरीं पोचला.

सीताराम हा शिवपुरांतला एक प्रसिद्ध व्यापारी होता. तो व्यापारांत फार हुशार व चाणाक्ष होता असे लोक म्हणत. त्याची पत्नी अरुंधती ही गुणवती होती. मुले, सुना, सारी एकत्र कुटुंबात राहून नीटनेटका संसार चालला होता. त्यांच्या व्यवहारदक्षतेचे हे एक चांगले उदाहरण आहे असे गांवात मानले जात होते. घरांत असो किंवा बाहेर, कांही अडचण उभी राहिली तर सर्वजण एकजुटीने तिचे निराकरण करीत, व त्याचा त्यांना रास्त अभिमान वाटत होता.

पण आता सीताराम म्हातारा झाला होता आणि धंद्याचा रोजचा व्याप सांभाळायची शक्ति त्याला राहिली नव्हती. त्याचे मुलगे व्यापार बघूं लागले आणि वडिलांनी नुसती विश्रांती घ्यावी असे त्यांनी ठरवले. कोणताही प्रश्न ते वडिलांच्याकडे आणत नव्हते. जेव्हां लोकांना हे समजलं, तेव्हां ते आपापल्या अडचणींसाठी उपाय विचारायला येईनासे झाले.

सीतारामला मात्र शंका आली की सारेजण त्याच्याकडे दुर्लक्ष करीत आहेत. त्याचं वय झालं होतं, म्हणून लहानसहान बाबतींत तो नाराज होत होता, चिडायला लागला होता. अरुंधतीला नवऱ्याचा हा चिडचिडेपणा सहन होईना, म्हणून त्याच्यावर देखरेख करण्याची जबाबदारी तिने मुलांच्यावर सोंपवली. मुले, सुना, नातवंडे ही आळीपाळीने सीतारामकडे जातीने लक्ष पुरवत होती. परंतु कांहीतरी खुसपट काढून सीताराम रोज नाखूष होत होता, व वादविवाद वाढवत होता.

बऱ्याच दिवसानंतर थोरल्या सुनेचा आजोबा नरसिंह त्यांच्या घरी गेला. सीतारामचा बदललेला स्वभाव पाहून त्याला फार वाईट वाटले. अरुंधतीनेही त्याला सविस्तर सांगितले कीं सीताराम आता सर्वांच्यासाठी एक समस्या बनलेला आहे.

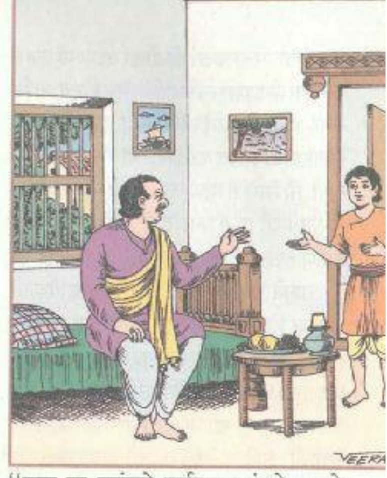
सगळी हकीकत ऐकल्यानंतर नरसिंहाने हंसून म्हटलं, ''कांही वर्षांपूर्वी माझीही हीच दशा झाली होती. पण तेव्हां माझ्या मुलाने माझी देखभाल करण्यासाठी एक बाहेरचा माणूस आणून ठेवला. त्यानंतर मात्र आमच्या घरांत कांही गडबड झाली नाही.''

नरसिंहाची ही सूचना अरुंधतीने लगेच अंमलात आणली. पण ही व्यवस्था सीतारामला कांही आवडली नाही. घरांतल्या लोकांना आपण आवडत नाही, म्हणून त्यांनी नवीन माणूस नेमला असं सीतारामला वाटलं. आणि आपला राग तो त्या नोकरावर काढूंलागला. साहजिकच कुणी नोकर टिकेना. या कठीण परिस्थितीत शेखर सीतारामच्या घरी कामावर रुजूं झाला. सर्वांनाच हायसे वाटले.

शेखर सीतारामची सेवा मनापासून करायला लागला. तो कोणतीही टाळाटाळ करीत नव्हता. पण सीताराम त्याच्या प्रत्येक कामांत कांहीतरी दोष काढीत असे. पण शेखर नुसतंच हंसून गप्प बसत होता. ते बघून सीताराम जास्तच चिडत राही. असे तीन महिने गेले. शेखरच्या सहनशक्तीचे आश्चर्य वाटून एक दिवस सीतारामने त्याला विचारले, ''मी तुला इतका रागावतो, तरी तुला इथून जावेसे कसे वाटत नाही?''

शेखरने उत्तर दिले, ''ह्या घरांतले सारे लोक चांगले आहेत. मला इथे पोटभर जेवण मिळतं, भरपूर झोंप मिळते; तेव्हां जर वडीलधाऱ्या मंडळींनी थोडंसं रागावलं तर बिघडलं कुठे? मोठ्यांच्या शिव्या हा लहानांना आशिर्वादच असतो, असं म्हणतात. तेव्हां माझा इथून जायचा प्रश्नच येत नाही.''

हे उत्तर ऐकून सीतारामला समाधान वाटले. पण शेखरला काढून टाकायचाच असा त्याचा विचार होता. एके दिवशी त्यांच्या घरी एक साधू आला. घरांतून दिलेली भिक्षा घेत तो म्हणाला,

''मला या घरांतले सर्वजण चांगले वाटले. प्रत्येकाने येऊन मला सांगा कीं तुम्हाला काय पाहिजे ते! तुमची इच्छा रास्त असेल तर मी ती अवश्य पूर्ण करीन.''

सीतारामच्या मुलांनी, सुनांनी व्यापारांत वाढ व्हावी अशी इच्छा व्यक्त केली. नातवंडांनी खूप शिकण्याची मनीषा सांगितली. अरुंधतीने सौभाग्यवती म्हणून जन्मभर राहावे असे मागितले, आणि सीतारामने त्याच्या घरांतल्या मंडळींनीच त्याची देखभाल करावी अशी इच्छा व्यक्त केली.

साधूने ''तथास्तु'' म्हटलं.

तेव्हां सीतारामने शेखरला बोलावून म्हटलं, ''हा कांही दिवसांपासून इथे माझी सेवाशुश्रूषा करतो. हा आमच्या घरांतलाच सदस्य समजा, आणि त्याचीही इच्छा विचारुन आशिर्वाद द्या.''

सीतारामला वाटलं कीं शेखर आपल्या उज्वल भविष्याची इच्छा सांगेल, नि इथून निघून जाईल. नंतर घरांतले सारेजण पुन्हां आळीपाळीने सीतारामला सोबत करतील. पण शेखरने तसं केलं नाही. तो साधूला म्हणाला, "माझे मालक श्रीमान सीतारामजी यांना मनःशांती व सहनशक्ती द्यावी आणि त्यांना दीर्घायुष्य द्यावे."

साधूने 'तथास्तु' म्हटले आणि त्याला विचारले, "तू जर विचारलं असतंस तर मी तुला भाग्यवंत बनवलं असतं. तुला ही सेवा करावी लागली नसती. पण तू ही इच्छा कां सांगितलीस?"

"महाराज, ह्या घरांतली प्रत्येक व्यक्ती फार चांगली आहे, म्हणूनच त्यांच्या इच्छा पूर्ण करण्याची इच्छा आपल्या मनांत आली. माझे मालक सीतारामजी ज्याप्रकारे घरांतल्या लोकांना रागावतात, त्याच तऱ्हेने ते मलाही रागावतात. पण नाराज होऊन, प्रत्येक गोष्टीवरुन चिडचिड केल्यामुळे त्यांची प्रकृति बिघडते. घरांतले लोक घाबरुन त्यांच्यापासून दूर राहातात. सध्यां मी सारं कांही सहन करतो आहे, पण माझ्या सहनशक्तीचीही सीमा आहेच. मी त्यांना सोडून गेलो, तर त्यांना कदाचित चांगला सेवक मिळणार नाही. मी किंवा आणखी कुणीही असो, त्यांची सेवा शुश्रूषा प्रेमाने करुं दे, एवढीच माझी इच्छा आहे. म्हणून त्यांना मनाची शांती व सहनशक्ती आपण द्यावी, अशी मी इच्छा व्यक्त केली."

त्याचे हे शब्द सीतारामच्या मनांत खोल रुतून बसले. तो म्हणाला, "जर माझ्याबद्दल तुला इतकी काळजी वाटते आहे, तर तू परका कसा रे असशील? आजपासून तूही घरांतलाच एक आहेस. तू माझी शुश्रूषा करतो आहेस, तेव्हां माझ्याच घरांतल्या मंडळींनी माझी देखभाल केली आहे असे मी यापुढे समजेन."

सर्वांनाच सीतारामचा विचार आवडला. शेखरने सर्वांनाच दाखवलं कीं तो हळव्या स्वभावाचा व संकोची आहे. पण तो पुन्हां मामाच्या घरी परत गेला नाही. सीतारामच्याच घरांतल्या मंडळींमधे तो मिळून-मिसळून राहिला व सेवा-धर्माचा एक आदर्श त्याने दाखवला. त्याच्या-मुळे सीतारामचा स्वभावही शांत व प्रेमळ झाला.

चन्दामामा प्रश्नावली-७

Co-sponsored by
Infosys FOUNDATION,
Bangalore

बरोबर उत्तर देणाऱ्यांपैकी एकाला रु.२५०/- दिले जातील.

या प्रश्नावलीत विचारलेले सर्व प्रश्न २००५ मधे जानेवारी ते डिसेंबर या अंकांत असलेल्या गोष्टींवर आधारित आहेत. तुम्ही त्या वाचलेल्या आहेत. जर तुम्हाला त्या आठवत असल्या तर तुम्ही लगेच उत्तरे देऊं शकाल. लक्षांत नसतील तर बाराही अंक पुन्हां नजरेखालून घाला. म्हणजे उत्तरे शोधताना मजा वाटेल.

**अचूक उत्तरे देणाऱ्यांची संख्या एकापेक्षां जास्त असेल तर बक्षिसासाठी सोडत काढण्यांत येईल व पांच विजेत्यांना समान रक्कम वाटून दिली जाईल.*

<u>त्यासाठी :</u> १. उत्तरे लिहा. २. आपले नांव, वय (१६ वर्षांखालील मुलांसाठीच ही स्पर्धा आहे) व पिनकोडसहित पत्ता. ३. एका कुटुंबातून एकाच व्यक्तीला भाग घेता येईल. ४. वर्गणीदार असलात तर तो क्रमांक. ५. पाकिटावर चंदामामा प्रश्नावली-७ असे लिहा व चंदामामाचा संपूर्ण पत्ता लिहून आम्हाला पाठवा. ६. ऑगस्ट महिना अखेरपर्यंत तुमची प्रवेशिका आमच्याकडे पोंचली पाहिजे. ७. ऑक्टोबरच्या अंकात निकाल जाहीर होतील.

१. ६३ शिवभक्त तत्परांमधे एकच महिला आहे. त्यांचे नांव काय?

२. धर्मावर श्रद्धा असणे हाच उत्तम धर्म आहे, हे कोणत्या जातक कथेंत सांगितलेलं आहे?

३. शरीराचा रासायनिक कारखाना म्हटलं जातं, तो शरीरांतला सर्वात मोठा अवयव कोणता आहे?

४. दरवर्षीं ५ सप्टेंबरला शिक्षक दिन साजरा होतो. हा कुणाचा जन्मदिवस आहे?

५. १९८९ मधें ५५० वर्षांपूर्वीच्या एका वटवृक्षाला गिनेस बुकांत नोंदणीचा मान मिळाला आहे. आंध्र प्रदेशांतल्या कोणत्या गांवी हा वृक्ष आहे?

६. शिवाजीवर प्रभाव टाकणाऱ्या दोन व्यक्ती कोण होत्या?

७. २००२चे ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळवणारे दक्षिण भारतांतले सुप्रसिद्ध साहित्यिक कोण आहेत?

८. हे चित्र कोणत्या कथेंत आहे?

विचित्र जन्मकुंडली

कलिंग देशात अनेक लहानमोठी राज्ये होती. दांतिपुर त्यांपैकीच एक होते. दांतिपुरच्या राजाला कलिंग म्हणत. त्याला दोन मुलगे होते. मोठ्याला थोरला कलिंग व धाकट्याला धाकटा कलिंग म्हणत. त्या दोघांच्या जन्मकुंडल्या पाहून ज्योतिष्यांनी भविष्य वर्तविले की पित्याच्या मृत्यूनंतर ज्येष्ठ पुत्रच राजा होईल. परंतु धाकट्यांनी जन्मकुंडली विचित्र व अपूर्व अशी होती. कुंडली-प्रमाणे तो स्वतः साधूसंन्याशासारखा आयुष्य काढील, पण त्याचा मुलगा गादीला वारस होईल.

कांही वर्षांनी कलिंग राजा निवर्तला. अर्थातच त्याच्या थोरल्या मुलाला गादी मिळाली. धाकट्याला राजप्रतिनिधीचे पद मिळाले. परंतु त्याच्या मनांत ज्योतिष्याचे भविष्य कोरले गेले होते, की त्याच्या मुलाला गादी मिळणार आहे. म्हणून तो आपल्या थोरल्या भावाचे मुळीच ऐकत नसे, व उर्मटपणाने वागे. थोरल्या भावाने धाकट्या भावाला कैद करून तुरुंगात टाकायला सांगितले.

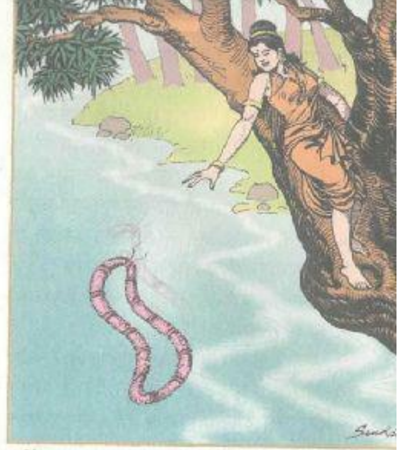
त्यावेळी बोधिसत्व कलिंग महाराजांच्या काळापासून मंत्री होते. थोरला कलिंग गादीवर आला तेव्हां बोधिसत्वांचे वय फार झाले होते. राजाच्या कुटुंबाचे हितचिंतक अशा त्या वृद्ध मंत्र्याने गुप्तपणे धाकट्या कलिंगला त्याच्या भावाने काढलेला हुकूम कळविला. धाकट्याला तो हुकूम अपमानकारक वाटला. तो वृद्ध मंत्र्याला म्हणाला - "प्रधान, आपण सर्व प्रकारे माझे हितैषी आहां. आपणाला ज्योतिष्याने वर्तविलेले भविष्य माहीतच आहे. त्यांत कांही तथ्य असेल, तर आपण मला थोडी मदत करावी. ते भविष्य खरे करण्याची जबाबदारी आपणांवर आहे. ही घ्या माझी मुद्रा असलेली अंगठी, माझी शाल व माझी तलवार. पुढे कधीकाळी जो कोणी या तिन्ही वस्तू आणून आपणांस दाखवील, तो माझा मुलगा आहे असे समजावे. आपण त्याला शक्य असेल ती मदत करावी." असे वृद्ध प्रधानाला सांगून धाकटा कलिंग जंगलात निघून गेला.

त्याच्या कांही वर्षे आधी मगध राजाला एक मुलगी झाली होती. तिची जन्मकुंडली पाहून ज्योतिष्यांनी भविष्य वर्तविले, की तिची जन्मकुंडली विचित्र असून ती आयुष्यभर साधू संन्यासिनीसारखी राहील, परंतु तिच्या पोटी जन्मलेला मुलगा राजा होईल." ते कळल्यावर तिच्याशी लग्न करण्यासाठी कित्येक तरुण राजकुमारांत चढाओढ लागली. तिला मागण्या घालणाऱ्या राजकुमारांकडे पाहून राजा काळजीत पडला. त्यांपैकी कोणा एकाशी राजकन्येचा विवाह करून दिल्यास इतर सर्व राजकुमार आपल्या जांवयाशी वैर धरतील. म्हणून राजा विचार करून सपत्नीक कोणाला कांही न कळविता जंगलात निघून गेला.

एका नदीच्या कांठी एक झोपडी बांधून राजा व राणी राहूं लागली. त्या झोंपडीपासून थोड्याच अंतरावर धाकट्या कलिंगाची झोंपडी होती.

एके दिवशी मगध राजा राणीसह कंदमुळे व फळे वेंचण्यासाठी राजकन्येला झोपडीत सोडून जंगलात गेला. तेव्हां राजकन्येने निरनिराळी फुले आणून एक सुंदर हार केला आणि ती नदीकाठांवर फिरूं लागली. कांठावर एक आंब्याचे झाड होते. ती त्या झाडावर चढून बसली. तेथून तो हार पाण्यात फेंकून ती गंमत पहात बसली.

तो हार वहात जाऊन धाकटा कलिंग नदीत स्नान करीत होता त्याच्या डोक्याला जाऊन लागला. तो हार हातात घेऊन धाकटा कलिंग विचार करू लागला - "किती सुंदर हार आहे? ह्याच्यात निरनिराळ्या रंगांची सुवासिक फुले ओवलेली आहेत. कोणा तरुण युवतीने ही ओवली असतील? या भयंकर जंगलात ती कशाला बरे आली असावी?" असे अनेक विचार करीत छोटा

कलिंग प्रवाहाच्या उलट्या दिशेने चालू लागला.

तो जंगलात नदीच्या कांठाकांठाने चालत जात होता. त्याच वेळी त्याला दूर कोणीतरी गोड आवाजात गात असल्याचे ऐकू आले. तो थांबून, आवाज कोणत्या दिशेने येत होता याचा अंदाज पाहू लागला व त्या दिशेने तो चालत जात त्या आंब्याच्या झाडाखाली आला. त्याला एका फांदीवर बसलेली मगध राजकन्या दिसली.

राजकन्येला पाहतांच धाकट्या कलिंगचे मन तिने हिरावून घेतले. तरी स्वतःला सावरून त्याने तिची चौकशी केली. दोघांचे संभाषण चालू असतां धाकट्या कलिंगने स्वतःचा परिचय देऊन तिच्याशी तो लग्नाला तयार असल्याचे सांगितले. तेव्हां ती तरुण राजकन्या म्हणाली - "परंतु तुम्ही तर कोणी साधू किंवा संन्यासी दिसतां आहां? आम्ही क्षत्रिय आहो, आपला विवाह कसा काय होणार?"

धाकट्या कलिंगाने तो देखील क्षत्रिय असल्याचे सांगितले आणि आपली पूर्व कहाणी सुरवातीपासून शेवटपर्यंत सांगितली. तेव्हां राजकन्येने देखील आपल्या राजघराण्यातील गुप्त गोष्टी निवेदन केल्या. त्यानंतर दोघे राजकन्येच्या आईवडिलांना भेटायला गेले. राजाने सर्व वृत्तांत ऐकल्यावर विचार केला की आपल्या कन्येला या राजकुमाराहून चांगला वर कोठे मिळणार?

त्यानंतर धाकटा कलिंग व मगध राजकन्या यांचा विवाह सुमुहूर्तावर पार पडला.

एका वर्षानंतर त्यांना एक मुलगा झाला. सर्व राजलक्षणांनी युक्त अश त्या मुलाचे नांव विजय कलिंग असे ठेवण्यात आले. तो मुलगा लाडांत वाढू लागला.

काही वर्षे लोटल्यावर धाकट्या कलिंगने जन्मकुंडल्या काढल्या व त्यांची ग्रहदशा संपली असल्याचे गणितावरुन कळले. ज्योतिर्गणितावरुन हे देखील कळले की थोरल्या कलिंगाचे आयुष्यही संपुष्टात येऊं लागले आहे.

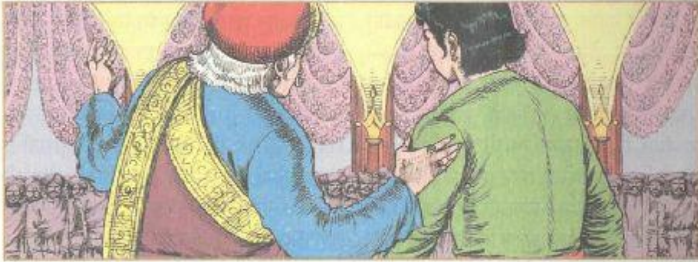
तेव्हां त्याने विजय कलिंगला बोलावून समजावून सांगितले, की तो कलिंग राज्याचा वारस आहे. तो म्हणाला - "विजय, तुला आपले आयुष्य या जंगलात कंठण्याची गरज नाही. माझा थोरला भाऊ कलिंग देशाचा राजा आहे. त्याचा मृत्यू जवळ येऊन ठेपला आहे. म्हणून तू लवकर दांतिपुरला जाऊन आपला राज्याभिषेक करून घे." असे सांगून त्याने त्याला वृद्ध प्रधानाविषयी सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या आणि ओळख पटावी म्हणून अंगठी वगैरे खुणेच्या तीन वस्तू त्याच्या हातात दिल्या. सर्वांचा आशीर्वाद घेऊन युवराज विजय निघाला.

विजय दांतिपुरला पोचतांच वृद्ध प्रधानाला भेटला व खुणेच्या तिन्ही वस्तू दिल्या.

तोपर्यंत धाकट्या कलिंगाच्या अंदाजाप्रमाणे थोरल्या कलिंगाचा स्वर्गवास झाला होता. दांतिपुरात अराजक माजण्याची स्थिती उत्पन्न झाली होती.

वृद्ध मंत्र्याने दरबार भरवून विजय कलिंगाची ओळख करून दिली. त्यांचा जन्मवृत्तांत ऐकून सर्व सभासद चकित झाले व त्यांनी विजयचा जयजयकार केला.

त्यानंतर विजय कलिंगचा राज्याभिषेक झाला व तो वृद्ध मंत्र्याच्या सल्ल्याप्रमाणे राज्य करूं लागला.

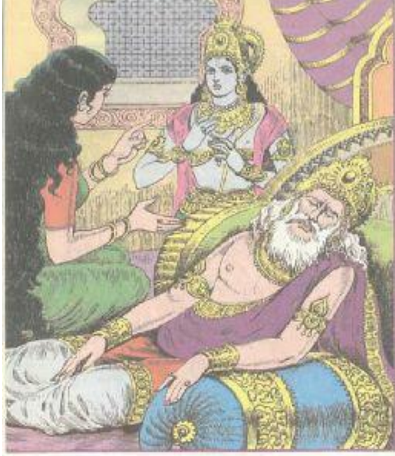
रामायण

आपल्या वडिलांना त्या करुण स्थितीत पाहून श्रीरामचंद्राचे मन फार दु:खी झाले. त्यांनी कैकेयी मातेस विचारले - "माते! माझ्या हातून कांही चूक झाली का? बाबा फार काळजीत दिसतात. काय कारण असेल कांही समजत नाही. मी यापूर्वी त्यांना इतके दु:खी झालेले कधी पाहिले नाही."

कैकेयीने नि:संकोचपणे सर्व सांगून टाकले. म्हणाली - "कांही नाही रे बाळ! तुझ्यावर त्यांचे जे प्रेम आहे त्यामुळेच ते इतके दु:खी झाले आहेत. त्यांच्या मनांत तुला सांगावेसे वाटत आहे. पण तुझ्या प्रेमामुळे त्यांच्या तोंडांतून ते शब्द उमटत नाहीत. त्यांनी एकदां मला एक वर दिला होता. वचनपालन करणे हा क्षात्रधर्म आहे. वडिलांनी दिलेलें वचन पुरे करणे व करविणे हा मुलाचा, म्हणजे तुझा धर्म आहे. ते स्वत:च्या तोंडाने सांगणार नाहीत. म्हणून मलाच सांगावे लागणार आहे."

"राज्याभिषेकाची ही सर्व तयारी व्यर्थ जाणार नाहीं. भरताचा राज्याभिषेक होईल, आणि तूं वल्कल वस्त्रे धारण करुन वनांत गेलास, तर तुझ्या वडिलांवर हा आरोप कोणी लावणार नाही, कीं त्यांनी वचन देऊन ते मोडले."

अगदी कठोरपणाने कैकेयीने हे सांगून टाकले. सामान्य माणसाने ते ऐकले असते तर त्याला कैकेयीचा रागच आला असता. तो तिला उलट उत्तर देऊन, तोंडावरच तिची निंदा करून तेथून निघून गेला असता. पण रामाला यत्किंचित देखील राग आला नाही. तो म्हणाला - "माते! मी तयार आहे. वडिलांची आज्ञा, व माते, तुझी

पण आज्ञा पालन करण्याचे भाग्य मला लाभले आहे. भरत गादीवर बसला काय, किंवा मी बसलो काय, एकच. पण मला एकाच गोष्टीचे दुःख होत आहे. या लहानशा गोष्टीसाठीं बाबांना इतके दुःख कां वाटावे? भरताला राज्य देण्याचा माझा विचार आहे हे बाबांनी मला सांगायला एवढा संकोच कां करावा?"

कैकेयी म्हणाली - "त्यांची ही इच्छा पुरी करण्यास तूं होकार देशील कीं नाही, एवढीच शंका त्यांच्या मनांत होती. मी भरताला बोलावून घेते. तूं मात्र रानांत जाण्याची तयारी कर. तूं जाईपर्यंत तुझे बाबा स्नानसंध्येला सुद्धां उठतील कीं नाही त्याची मला शंका वाटते."

कैकेयीनें थंडपणाने ते सर्व सांगितले. तिच्या प्रत्येक शब्दाबरोबर दशरथाच्या हृदयाला घरे पडत होता. तो बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. रामाने त्याला हात देऊन नीट झोपविले व कैकेयीला म्हणाला -

"माते! मी कधी धनाची अपेक्षा किंवा राज्याची अपेक्षा ठेवली नाही. आणखी कांही करावयाचे असल्यास तें देखील निःसंकोचपणे सांगून टाक."

ते ऐकून दशरथ एकदां उठून रामाशी कांही बोलण्याच्या विचारांत होता. पण पुन्हां बेशुद्ध होऊन खाली पडला. रामाने दोघांना नमस्कार केला व तो अंतःपुरांतून बाहेर पडला. लक्ष्मणाला हे सर्व कळले. त्याला फार वाईट वाटले व रागही आला. तरी तो स्वतःला आवरून रामाच्या मागे चालूं लागला.

राम रथांत बसून गेला नाही. छत्र-चामरांचा त्याने त्याग केला व कौसल्या मातेचा निरोप घेण्यासाठी निघाला.

रामाचे ते विचित्र वागणे पाहून अंतःपुरांतील दासदासी रडूं लागल्या. सर्वसंगपरित्याग करून वनगमन करणाऱ्या वैराग्यासारखा राम तेथून निघून गेला.

राम कौसल्येच्या महालांत आला, तेव्हां कैकेयीच्या महालांत घडलेले वृत्त तेथे कोणाला कळले नव्हते. रामाने प्रवेश केल्याबरोबर दासदासी छत्रचामरे घेऊन त्याच्या स्वागतासाठी धांवल्या. पण रामाने त्यांना थांबायला सांगितले, व तो सरळ कौसल्यामातेकडे गेला. वृद्ध दासदासींनी "महाराज रामचंद्र की जय!" चा जयघोष करून

कौसल्या मातेला रामलक्ष्मण आल्याची वार्ता दिली.

कौसल्या तेव्हां पूजा करीत होती. रामाने नमस्कार केल्याबरोबर तिने त्याला आशीर्वाद दिला व राज्याभिषेकाच्या मुहूर्ताला फार वेळ नाही, वशिष्ठ मुनी वाट पहात असतील, असे सांगितले.

ते ऐकून या आनंदात वनगमनाची गोष्ट कशी सांगावयाची, हा संकोच रामाला वाटला.

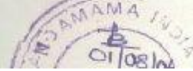
पण धीर करून राम म्हणाला, "आई! बाबांनी मला वनाचे राज्य दिले आहे. मी त्याचे रक्षण करण्यासाठी जात आहे. आतां मी सिंहासना-ऐवजीं दर्भासनावर बसणार आहे. बाबांनीं भरताला राज्य द्यायचे ठरविले आहे. व ते मी कबूल केले आहे."

तें ऐकून कौसल्येला डोक्यावर आकाश कोसळल्यासारखे वाटले व ती बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. रामाने तिला सावरून बसविले. कांही वेळाने हुंदका आवरून ती म्हणाली - "बाळा! मला आयुष्यभर असेच रडत रहावे लागणार आहे. तुला आपल्या पोटीं जन्म देऊन आज वनांत जाण्यासाठी निरोप देण्याचा प्रसंग माझ्यावर यावा, त्यापेक्षां मी वंध्याच राहिले असते, तर बरे झाले असते. मूल नाही, एवढेच काय ते दुःख राहिले असते. हृदयाचे रक्त आटवून तुला लहानाचा मोठा केला, आणि आतां ही मायलेकरांची ताटातूट कशी सहन होणार? मी राजमहिषी आहे पण राजमाता होण्याचे भाग्य मला

मिळाले नाही. आजपर्यंत सवतीमत्सर आपल्या घरांत नव्हता, आणि आज एकाएकी हे उग्ररूप धारण करून तो उभा राहिला आहे. मला दास-दासींपेक्षां जास्त हाल सहन करावे लागणार. मरण तरी मागून येते कां? बाळ, मी देखील येते तुझ्या-बरोबर, करूं दे तिला आणि तिच्या लेकाला राज्य!"

लक्ष्मण ते सर्व ऐकत होता. त्याच्या अंगाचा संताप वाढत चालला होता. तो म्हणाला-"माते! त्या कैकेयीच्या हट्टाने दादाला आज वनवास भोगावा लागत आहे. त्यांत नवीन असे कांहीच दिसत नाहीं. म्हातारपणामुळे मन दुबळे होतेच. बाबांनी स्त्रीच्या मोहाला बळी पडून हा कठोर वनवास दादाला दिला आहे. पण आपण हा अन्याय डोळ्यादेखत होऊं देणे शोभत नाही."

नंतर तो रामाकडे वळून म्हणाला - ''दादा! राजाने भरताला राज्य व तुला वनवास दिला आहे, हे जगाला कळण्यापूर्वीं चल, आपण आपल्या पराक्रमानें तुझा हक्क मिळविण्याचा प्रयत्न करूं. मी आपल्या सर्व शत्रूंचा नायनाट केल्याशिवाय शस्त्र खालीं ठेवणार नाहीं. अन्यायाचा प्रतिकार करणे हा क्षत्रियांचा धर्म आहे. अन्याय करणारा कोणी परका असो किंवा स्वतःचा बाप असो, त्याचा प्रतिकार केला हा पाहिजेच. तूं आम्हां सर्व भावंडांत मोठा आहेस. कुळरीतीप्रमाणे गादी तुलाच मिळाली पाहिजे. तुला रानांत पाठवायला तूं काय चूक केलीस, मला सांग! हे माझे धनुष्य, आणि हा बाण, माझ्या हातांत, व तूं पाठीराखा असल्यावर, मला कोणाचीहि भीती नाही.''

कौसल्या म्हणाली - ''बाळा रामा! लक्ष्मण म्हणतो ते कांहीं गैर नाहीं. वडिलांची आज्ञा शिरोधार्य असावी. परंतु कोणत्या परिस्थितीत त्यांनी आज्ञा दिली आहे हे पाहिलेच पाहिजे. तूं रानांत जाणे मला बिलकुल पसंत नाहीं. तूं गेलास तर मी उपाशी राहून प्राण सोडीन. त्याचे पाप तुला!''

रामाने जवळ येऊन मातेला समजावण्याचा यत्न करीत म्हटले -

''आई, वडिलांची आज्ञा मोडणे बरोबर होणार नाही. वडिलांच्या आज्ञेने पूर्वी याहून मोठमोठी व घोर पापे मुलांनी केली आहेत. याची उदाहरणे काय कमी आहेत? कंड नामक मुनीने गोवध केला.

परशुरामाने मातृहत्त्या केली. सगरपुत्र भस्म झाले. आणि मी तुझ्या आज्ञेबाहेर का आहे? तुझ्या बोलण्याकडे मी दुर्लक्ष करीत नाही. पण तूंच सारासार विचार करून मला रानांत जायची परवानगी दे. मी मोठा आहे. मी जो कित्ता घालून देईन, तोच माझे धाकटे भाऊ गिरवणार.'' नंतर लक्ष्मणाकडे वळून राम म्हणाला, ''लक्ष्मणा! तुझे प्रेम व पराक्रम मी ओळखतो. पण जेथे धर्म, तेथेच जय असतो. आपण स्वतःच्या धर्माचे पालन केलेच पाहिजे. रागाच्या भरांत स्वार्थवश कांही करून नंतर पश्चात्ताप करणे हे शहाणपणाचे काम नव्हे.''

राम पुन्हां आईला म्हणाला - ''मी वनांत जात आहे, याचा बाबांना आनंद होत आहे असे का तुला वाटते? वचनांत बद्ध झाल्यामुळे त्यांना ते करावे लागले. त्यांचे मन अत्यंत दुःखी आहे. हा दैव-दुर्विलास समजून मनाचे समाधान करून घेण्यापलीकडे कांहींच करतां येत नाहीं. नाहीतर कैकेयी मातेला असा वर मागण्याची बुद्धि झाली असती का? तिचे माझ्यावर भरतापेक्षां जास्त प्रेम होते, हे तुला माहीत आहे आणि तीदेखील एक माताच आहे. माझ्या राज्याभिषेकांत विघ्न आल्याचे तुला इतके दुःख झाले हे जितके स्वाभाविक आहे, तितकेच किंबहुना जास्त दुःख माझ्या राज्याभिषेकाने तिला होणे, नैसर्गिक नाही का?''

राम वडिलांची आज्ञा मोडून घरी राहणे अशक्य आहे, हे पाहून कौसल्या मातेने मन कठोर करून त्याला आशीर्वाद दिला.

नंतर राम सीतेच्या महालांत गेला. सीतेला पहिल्यावर रामाचा धीर सुटला. त्याच्या डोळ्यांतून घळघळा अश्रुप्रवाह सुरू झाला. सीता आनंदाने रामाच्या स्वागतासाठी जवळ आली. पण रामाच्या डोळ्यांतली टिपे पाहून ती घाबरून गेली.

रामानें थोडक्यांत सर्व सांगून टाकले आणि म्हणाला -

''मला आतां रानांत जाणे भाग आहे. तोपर्यंत तूं घरीं राहून वृद्ध सासूसासऱ्यांची सेवा कर. भरत सांगेल तसे वाग. त्याच्यासमोर कधी माझी प्रशंसा करूं नकोस. तो स्वभावाने गोड आहे. माझा धाकटा भाऊ आहे, म्हणून तुझा भार त्याला वाटणार नाही.''

तें ऐकून सीता किंचित प्रेमाकुल व क्रोधपूर्ण आवाजांत म्हणाली - "हे सर्व काय बोलतां आहात? असा माझा अपमान कां करतां? स्त्रीचा धर्म पति आहे. तुम्हाला वनवास दिला, तर तो मला नाहीं कां दिला? मी तुमच्या पावलावर पाऊल ठेवून अग्नीसमोर प्रतिज्ञा नाहीं की केली? तुमचे सुख ते माझे सुख, तुमचे दुःख ते माझे दुःख, आणि रानांतील श्वापदांचे भय म्हणाल, तर तुमच्यासारखे पराक्रमी पती जवळ असल्यावर मला कशाचे भय? जो रानांत राहणाऱ्या ऋषी व मुनींचे रक्षण करील, तो माझे रक्षण करणार नाही का? मीसुद्धां बरोबर येणार. माझा हा निश्चय अढळ आहे."

रामाने अनेक प्रकारे सीतेची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला. पण सीतेने त्याचे कांही एक ऐकले नाहीं.

ती म्हणाली - "ज्योतिष्यांनी आपले भविष्य वर्तवले तेव्हां वनाचा योग आहे असे सांगितले होते, तसेच माझे भविष्य सांगताना देखील त्यांनी वनाचा योग सांगितला होता. तेव्हां तो टळणे शक्य नाही. म्हणून मी देखील बरोबर येणार."

तरी रामाने बरोबर घेऊन जाण्यास नकार दिला. सीतेला अपार दुःख वाटले व रागही आला. तिने रागाच्या भरांत म्हटले -

"माझ्या वडिलांनी माझा हात तुमच्या हातांत दिला, तो तुम्ही मला असे सोडून जाल म्हणून कां दिला? त्यांचा जांवई पराक्रमी असावा, म्हणून तर त्यांनी धनुष्ययज्ञ करविला होता. त्यांना ही गोष्ट कळली तर त्यांना काय वाटेल? त्यांना तुमच्या शौर्याबद्दल संशय आला, तर माझी मान खाली होईल, याचा कांही विचार! मी तरी अशी काय चूक केली, कीं मला येथे सोडून वनांत जायचा तुम्ही विचार केलात? तुमच्याशिवाय जगांत माझे कोणी नाही. जेथे तुम्ही तेथे मी."

असें सांगून सीता रडूं लागली.

रामाने जास्त आग्रह धरला नाही. त्याने तिला बरोबर जाण्याची तयारी करावयास सांगितले.

राम निघून गेल्यावर सीतेनें अंगावरचे सर्व दागिने काढून दासदासींना वांटून टाकले. उरलेले सामान ब्राह्मणांना दान करून टाकले.

विरूपचा विवाह

एका गांवात ब्रजभूषण नांवाचा एक जमीनदार राहत होता. त्याला विरूप नांवाचा लग्नाला योग्य वयाचा एक मुलगा होता. विरूप रोज रात्री आपल्या घरामागच्या अंगणातील पिंपळाच्या झाडाखाली झोपत असे. सकाळी झाडावरील किलबिलणाऱ्या पक्ष्यांना बघून प्रसन्नचित्ताने उठत असे.

एक दिवस सकाळी जाग येताच त्याने झाडाकडे बघितले आणि एक किंकाळी मारून तो बेशुद्ध पडला. मुलाच्या किंचाळीचा आवाज ऐकून ब्रजभूषण त्या ठिकाणी पोंचला. बेशुद्ध पडलेल्या आपल्य मुलाला त्याने नोकरांच्या मदतीने घरांत आणले.

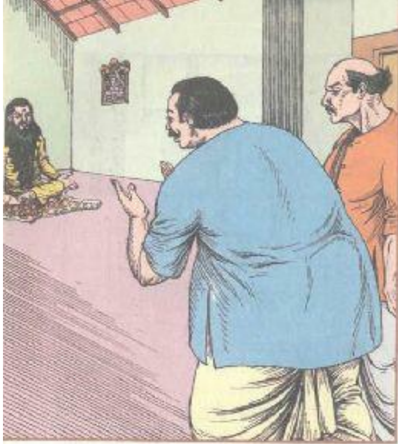
थोड्याच वेळात विरूप भानावर आला. परंतु वेड्यासारखे वागत तो असंबद्ध बोलूं लागला. विरूपच्या अशा परिस्थितीमुळे ब्रजभूषण घाबरला. घाबरण्याचे एक महत्वाचे कारण ही होते, कारण त्याच दिवशी विरूपशी लग्न ठरवण्यासाठी मुलीकडील मंडळी यायची होती.

ब्रजभूषणने मुलीकडच्या मंडळींना निरोप धाडला की त्यांनी एका आठवड्यानंतर यावे. मग त्याने शेजारच्या वैद्य माधवाचार्यांना बोलावणे धाडले.

माधवाचार्यांनी त्याला तपासून सांगितले. "मुलगा आजारी बिजारी नाही. बहुतेक त्याला भूत पिशाचिनीने भारले आहे कदाचित तो भूता प्रेताला पाहून घाबरला असावा. आमच्या मठांत एक साधूबाबा आलेले आहेत. त्यांना एकदा दाखवून बघावे."

नंतर दोघेही त्या मुलाला घेऊन मठांत पोचले. त्याच वेळी एक माणूस साधू महाराजांभोवती प्रदक्षिणा घातल्यासारखा चकरा मारत होता. माधवाचार्यांनी सांगितले की त्यालाही भुताने भारले आहे. साधूने आपल्या हातातील छडीने दोन तीन वेळा त्या माणसाच्या डोक्यावर प्रहार केला. त्याच्या अंगातील भूत उतरले. साहजिकच ब्रजभूषणचा साधूवर विश्वास बसला.

साधूने त्यांचे सारे बोलणे ऐकले व म्हणाला, "तुझ्या शरीरांत कोणी भुताखेताने संचार केलेला

नाही. तुझ्या कोण्या शत्रुने, तुझ्यावर मंत्र फेकला आहे. कुणी मांत्रिकच हे करू शकतो. सांगा बरं तुमच्या गांवात किती मांत्रिक आहेत?''

''आमच्या गांवात दोनच मांत्रिक आहेत. शरभ आणि सांब' ब्रजभूषण म्हणाला.

''त्यांच्यापैकी एकाने हे केले असावे. तू त्या दोघांकडेही जाऊन विचार की ते तुझ्या मुलावर उपचार करतील कां? जो मांत्रिक ह्यावर उपचार करण्यास तयार होईल. त्याचे नांव परत येऊन मला सांग.'' साधूने म्हटले.

ब्रजभूषण आणि माधवाचार्यांनी घरी परतताच त्या दोन्ही भूतवैद्यांना बोलावणे पाठवले. शरभने विरूपवरं उपचार करण्यास नकार दिला व तो तेथून निघून गेला. सांबने म्हटले, ''मी ह्याच्यावर उपचार करतो. आज रात्रीच अंजन घालून मी शोधून काढतो की ही करणी आहे तरी कुणाची? शरभ नेहमीच पैशाच्या पाठीमागे धावणारा आहे. मला संशय येतो आहे की हे त्याचेच काम असावे, म्हणून तो गुपचूप येथून सटकला. मी त्याचे रहस्य उघडकीस आणीनच.''

या दोघा मांत्रिकामध्ये वैर होते. ह्यानंतर ब्रजभूषणने सांबला परत पाठवले व साधू-महाराजांना जाऊन सांगितले की सांब विरूपवर उपचार करण्यासाठी तर तयार आहेच, पण त्याचा अंदाज असा आहे की ही शरभचीच करणी असावी. साधू महाराज म्हणाले, 'तु सुद्धां शरभवरच संशय घेतो आहेस कां? पण मी माझ्या दिव्य दृष्टीने जाणलं आहे की ही करणी सांबचीच आहे. आज रात्रीं अंजन घालण्याच्या निमित्ताने तो तुझ्या मुलाचे प्राण घेण्याचा प्रयत्न करेल. माझे म्हणणे ऐक आणि आपल्या मुलाचे रक्षण कर.''

ह्यानंतर साधुने ब्रजभूषणला काय काय करायचे ते सगळे सांगितलं. त्याच दिवशी रात्री ब्रजभूषण आणि माधवाचार्य हे आणखी दोघाजणांना बरोबर घेऊन सांबच्या घराकडे निघाले, अन वाटेतच जवळ एका कोपऱ्यांत लपून बसले.

मध्यरात्रीनंतर सांबने आपल्या घराच्या बरोबर मध्यभागी रांगोळी काढली. रांगोळीच्या मधोमध मेलेल्या सापाला ठेवला. त्याच्यावर मस्तकवजा खापराचा तुकडा ठेवला. त्यावर एक लिंबू रचून ठेवलं. त्यानंतर धूप पेटवला. मग आपल्याच एका बोटावर घाव करून त्या रक्ताने कपाळावर टिळा लावला.

ह्या सर्व सोपस्कारानंतर सांब आता रांगोळी-समोर बसणारच होता - इतक्यांत चारी बाजूनी लपलेले लोक सांबच्या घरांत घुसले. त्याला एका खांबाला बांधून भरपूर बदडून काढले, अन् त्याला ओढत ओढत साधूपुढे आणले.

सगळ्यांनीच सांबवर दबाव आणला की त्याने आपली चूक मान्य करावी. पण सांबने छाती पिटत रडत रडत सांगितले, ''अहो मान्यवर मंडळींनो, मी देवाशपथ सांगतो, मी करणी वगैरे कांही केली नाही. मला हे ही माहित नाही की कुणा दुष्टामुळे हा अनर्थ ओढवला आहे. मी अंजन लावून बघणारच होतो. तेवढ्यांत हे लोक मला ओढत ओढतच इथे घेऊन आले.''

त्यावेळी विरूपला आपल्या बरोबर घेऊन शरभ तेथे पोचला आणि जरा मोठ्या आवाजात ओरडून म्हणाला, ''ताबडतोब बंद करा सांबला मारहाण करणं. प्रत्यक्षांत मंत्र तंत्र करणाऱ्या पण साधुच्या वेषांत आलेल्या शेजारच्या गांवातील ह्या मांत्रिकांना चांगलं झोडपून काढा. त्यांनीच हा दुष्टपणा करून उलट मला आणि सांबला बदनाम करण्याचा प्रयत्न केला. मला पहिल्या-पासून त्यांचाच संशय येत होता.''

हे बोलणे ऐकताच तो लबाड साधू सटकायला बघत होता. पण शरभ आणि विरूपने त्याला पकडून खरपूस मार दिला.

ओरडत ओरडतच साधूने म्हटले, ''बंधूनो, माझ्या अति हव्यासापायीच मी अशी वाईट कृती केली. पण माझ्याहीपेक्षा दुष्ट काम करणारा बदमाश माणूस इथे हजर आहे.'' आणि त्याने माधवाचार्यांकडे बोट दाखवून इशारा केला. माधवाचार्यांचा चेहरा काळा निळा पडला.

ब्रजभूषणने त्यावर म्हटले, ''ही सारी तुझी करणी आहे तर. तू असा दुष्टपणा का केलास?''

ह्याचे विरूपनेच उत्तर दिले, ''माधवाचार्यांचा कंजूषपणा सर्वांना परिचित आहेच. त्यांच्या एकुलत्या एका मुलीचे लग्न माझ्याबरोबर लावायची इच्छा असल्याने, एकही दमडी खर्च न करता मला आपला जांवई करून घेण्यासाठी त्यांनीच साधूद्वारा माझ्यावर हा प्रयोग करवला. ह्या करणीने मी वेडा झाल्यावर साहजिकच मला कुणी मुलगी देणार नाही. मग त्यानंतर आपल्या मुलीचे माझ्याबरोबर लग्न लावून मला परत बरं करायचं, अशा विचारानेच त्याने हे कृत्य केले आहे. झाडावर ती भयंकर आकृती पाहून खरोखरच माझी बुद्धी भ्रष्ट झाली होती. परंतु शरभच्या कृपेने आता मी बरा झालो आहे.''

माधवाचार्याला आपल्या कृत्याची लाज वाटली. झाल्या अपमानाने खरोखरच त्याची अक्कल ठिकाणावर आली. भरपूर पैसा खर्चून त्याने आपल्या मुलीचे लग्न विरूपबरोबर थाटांत करून दिले.

